

FABINY TIBOR

A MEGÁLLÁS SZIMBÓLUMA

ELŐADÁSOK ORDASS LAJOSRÓL

BUDAPEST, 2001

A címlapon Caspar David Friedrich festménye látható:
Kereszt a hegyen (Tetscheni oltárkép), 1811

Technikai szerkesztő
Lázár Viktória

ISBN 963 440 079 5

A szerző kiadása
A kiadvány megrendelhető:
HERMENEUTIKAI KUTATÓKÖZPONT
1088 Budapest Reviczky u. 4/C.
Tel.: 483-2935, Fax: 483-2910,
e-mail: hkk@lux.kgre.hu

Id. Kendeh György emlékének

„Legelőbb is bűnbánatot kell tennünk. Mi magyar evangélikus lelkészek az elmúlt esztendőben nem vállaltuk Jézus Krisztus keresztyét! ...

Elképzelhetetlen énelőttem meghasonlottságunk megszüntetése e nélkül a »Mebántam« nélkül. Enélkül nem lehet valóságga a megbocsátás. Nem tudnám megszabni a formáját ennek a megbánásnak, csak azt tudom, hogy el nem maradhat. Akinek van megbánni valója, menjen oda a társához vagy a püspökéhez, vagy álljon a lelkészi közösség elé és könnyítsen a lelkén. Visszatekintve az elmúlt hat-nyolc évre, ilyesféle vallomásoknak el kell hangzaniok: »Besúgó voltam, följelentetem lelkésztársaimat, befeketíttem őket; bánom.« »Pozíciót, hatalmat szereztem kihasználva a konjunktúrát; bánom.« »Fiatalon egy-két év alatt karriert futottam, mert csak a vonalba kellett beállnom, de a feladatokkal megbirkózni tehetségemen felül való volt; nem tenném többé.« »Jól éltem, anyagi előnyökre tettem szert ügyes helyezkedésemmel; bánom.« »Cikkeket írtam, amik, látom, meg nem állhatnak az ige mérlegén; visszavonom őket, bánom, hogy a nevem örökre alattuk áll.« »Teológiaiilag támogattam olyan cselekedeteket, amik nem Isten igéjéből születtek, s ezzel azt a látszatot keltettem, mintha Isten akarata volna; bánom.« »Nem mondtam igazat és tudtam, hogy nem mondok igazat, de nem mertem másképp szólni; bánom.« »Isten nevében mondtam, amit Isten nem mondott, a nép nevében mondtam, amit a nép nem akart; bánom.« »Többször is megforgattam a köpönyegemet, ahogyan az érdek újra meg újra kívánta; felettébb bánom.« »Még jó időben leszakadtam a tévúton járókról, de ennyi s ennyi évig én is toltam a szekeret; bánom.« ...

Most pedig hadd forduljak Ordass püspök urunk felé, hogy köszöntsem őt... Én megkérdeztem ... magamtól, miért bízom őbenne... Azért, mert életével példát mutatott arra, hogyan kell vállalni Jézus Krisztus keresztyét. ..., mert ő bízott az Istenben. Bízott akkor is, amikor magára maradt. Én egyáltalában nem látom őt valamiféle hősnek, hanem egyedül Istenben bízó embernek, ki minden erejét naponta Istentől kapta. Istent kell áldanunk azért, hogy néki megadta a keresztyállásra való erőt is.”

Részlet Scholz Lászlónak a magyarországi evangélikus lelkészek értekezletén 1956. december 13-án tartott előterjesztéséből. A teljes szöveg megjelent a *Keresztyén Igazság* Új folyam 4. szám, 1989. december, 29-37. old.

ELŐSZÓ

Születése századik évfordulója közeledtével tisztelettel és szeretettel adom közre az evangélikus egyház tagjainak és minden érdeklődőnek az elmúlt tizenhárom évben Ordass Lajos püspökről (1901–1978) tartott néhány előadásomat.

A különböző fórumokon: rendszerváltozás előtti ifjúsági találkozón, egyetemi gyülekezetben, világi és egyházi konferenciákon elhangzott, de ma is aktuális előadásokat a jelen kötet számára állítottam össze. Néhol lerövidítettem őket, hogy az átfedéseket lehetőleg elkerüljem. Ám ez nem mindig sikerült, mivel a gondolatmenetek kontextusát is meg kellett őriznem. Így az olvasó megértését kérem, amikor az egyes előadásokban – a példázatbeli gazdához hasonlóan – én is egyszerre hozok elő őt és újat.

Az itt következő, eleinte személyes hangú, később már kevésbé esszéisztikus írások arról szólnak, hogy Ordass Lajos életműve számunkra nemcsak egyháztörténeti, hanem teológiai és etikai szempontból is tanulságos.

Ordass jelentősége azonban túlnő egy-egy tudományágon, az ő megértése nemcsak emberi, hanem hitbeli kérdés is. Az egykor parancsra felejtő evangélikus egyházat Ordass hangja újra és újra élő lelkiismeretként szólítja meg – a válaszadás elől senki sem térhet ki. Elgondolkoztató, hogy amíg 1956-ban a lelkészek nevében mélyről és tisztán fakadt fel a kötetünk motójául választott „Bánom!” vallomása, addig ma – talán az elmúlt fél évszázad nemzedékeinek lelki és morális sérülése miatt – csak magyarázkodni tudunk.

E kiadvány bevallott célja, hogy Ordass életdrámájának és helytállásának felidézésével megszólítsa az olvasót, s azt a személyt hozza számára közelebb, akiről Ordass szilárd helytállása és kereszthordozása ma is rendíthetetlenül tanúskodik.

Budapest, 2001. január

Fabiny Tibor

A MEGÁLLÁS SZIMBÓLUMA

(Olvasónapló: Ordass Lajos Önéletrajzi írások)¹

„Akkor tanakodtak egymással az Úrnak tisztelői, az Úr pedig figyelt és hallgatott, és egy emlékkönyv íraték ő előtte azoknak, a kik félik az Urat és becsülik az ő nevét.”

(Mal 3,16)

„Talán éppen a csöndes hallgatásban szólal meg Isten a legvilágosabban.”²

Hogyan lehet szólni arról, akiről három évtizede nem beszéltek, aki még csak tíz éve halott, s akit mégis egy nemzedék jobbra csak hallomásból vagy legfeljebb szüleinek szemlesütött pillantásából ismer, aki két évtizeden keresztül volt a hivatalos egyházvezetők számára neuralgikus pont, a vezetettek, a hazai félmilliónyi lutheránus közösség életében pedig tabutéma lett; akit éppen negyven éve börtönbe zártak, akit éppen harminc éve másodszor is félreállítottak és véglegesen elhallgattattak, s aki ilyen körülmények között is engedelmesen hallgatott? Hallgatása Malakiás könyvét idézte fel bennem: „Az Úr pedig figyelt és hallgatott, és egy emlékkönyv íraték ő előtte azoknak, a kik félik az Urat.” Igen, a hallgatás szívós csöndjében számunkra is egy emlékkönyv íratott: az *Önéletrajzi írások*. E két vaskos kötet alapján szeretnék beszélni Ordass Lajos püspök személyéről. Nem arra vagyok hívatott, hogy a lelkipásztort, az igehirdetőt, a teológust, a püspököt vagy akár az egyházpolitikust értékeljem vagy megítéljem. Mégis, örömmel és kötelességtudattal teszek eleget a felkérésnek, hogy beszéljek róla. Önéletrajza külföldön jelent meg és minden nehézség nélkül bejutott az országba: ott van sok lelkész és gyülekezeti tag könyvespolcán.

---

¹ Elhangzott Szekszárdon, 1988. április 22-én, valamint a kiegészítéssel együtt az Ordass Lajos Baráti Kör alakuló ülésén Budapesten, 1989. március 18-án. Nyomtatásban megjelent: *Keresztyén Igazság* 1989 június, 15-30. old.

²Ordass Lajos: *Önéletrajzi Írások*, szerkesztette és válogatta: Szépfalusi István, Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem, 1985 (továbbiakban ÖÍ, 1985) 15. old.

Nyilvánosság elé került, tehát mindenkihez szól, már nincsen illetéktelen olvasója, így én is elmondhatom a véleményemet. Mindezt olvasónapló formájában teszem; e műfajban vállalhatom az esetleges elfogultság és szubjektivizmus hangját is. E műfaj nyelvén az emberről szólhatok és az emberről szólnom is kell, itt és most, emberként és emberi hangon. (Talán illő, hogy éppen itt, ebben a városban és ezen a helyen beszélek róla, hiszen éppen harminc éve annak, hogy 1958. március 28-án Ordass püspök váratlanul betoppant a Tolna-baranyai LMK ülésre, Káldy esperes és a jelenlévő állami emberek nem kis meglepetésére. A végső trónfosztás már a küszöbön állt: alig három hónap volt hátra.)

Személyes emlékekkel kezdem. Életemben kétszer találkoztam vele: 1975 és 1977 nyarán, először az öcsémmel együtt, másodszor egyedül voltam a lakásán. Mindkét alkalommal az az angliai „Mária néni” küldött el hozzám bennünket, akinek számos hazai lelkészcsalád kimondhatatlan hálával tartozik. Mária nénitől magnókazettát hoztunk neki és lejátszottuk a szalagra mondott angol nyelvű áldást. Az első látogatáskor én húsz éves voltam, az öcsém tizenhat. Mindketten hosszú hajú, farmernadrágos, modern gyerekek. Úgy rémlik, az izlandi fordításáról kérdeztem. A verstant, mondotta, csak öregkorában tanulta meg, hiszen még fiatalon sem írt szerelmes verseket. A második – hasonló célú – rövid találkozásunk még jobban megmaradt bennem. Felesége akkor is a nappaliba kísért, majd Ordass püspök nemsokára belépett. Lassan és méltóságteljesen. „Isten hozott, fiam!” – köszöntött, aztán hosszasan hallgatott, s e hallgatásban nekem valamiképpen beszédképnyeszerem támadt. Az hiszem, a készülő szakdolgozatomról meséltem neki. Én gyorsan hadartam és sokat fecsegtem, ő lassan beszélt és keveset mondott. Neki súlya volt, én pedig úgy éreztem: pehelykönnyű vagyok. Egy esztendővel később újsághír értesített haláláról. Pár nap múlva lakásunkon csörgött a telefon. A szüleim, ha jól emlékszem, külföldön voltak, a kagylót a húgom vette fel. A vonal másik végén Káldy Zoltán hangja szólt, aki azt üzenté, hogy édesapám ne menjen el Ordass temetésére, mert lesz majd ott hivatalos egyházi delegáció. Sokan kaptak tőle ilyen telefonhívást ezen a napon.

Szóljunk először Ordass írásainak megjelentetéséről! A három lila kötet a berni Európai Protestáns Szabadegyetem kiadásában látott napvilágot. Az első, ami a *Válogatott írások* első kötete, 1984 decemberében hagyta el a nyomdát: ez a „Nagy idők kis tükre” című életrajzi írások első három részét

fogja egybe a kezdetektől 1950-ig. Sokunk számára meglepetést jelentett, amikor 1987 tavaszán kijött még egy, vastagabb kötet, *Őnéletrajzi írások, folytatás* címen. Mindhárom kötetet Szépfalusi István, bécsi evangélikus lelkész gondozta, ő írta mindegyikhez az utószót; az akkurátus és nagyszabású jegyzetapparátus elkészítésével derekas filológiai munkát végzett. A második rész szerkezete irodalmi, pontosabban fogalmazva „narratológiai” szempontból is rendkívül figyelemreméltó alkotás: az elbeszélés ezentúl már drámára emlékeztető dialógusok formájában történik; de ennél is izgalmasabb, hogy a könyv egyúttal önmaga történetét is tartalmazza, ugyanis az utolsó fejezetben éles pillanatképet kapunk a hetvenes évek egyházvezetőinek hisztérikus reakciójáról, amit körükben a kézirat külföldre kerülése váltott ki. Ilyen jó „meta-regénnyel” csak a modern próza legjobb mesterleinél találkozunk.

Nem tudom, hogy a könyv másokra milyen hatást gyakorolt, a saját spontán reakcióimról viszont hitelesen beszámolhatok. Az első kötet elolvasása után, 1985 januárjában a következő pár sort vettem papírra: „Lajos bácsi őnéletrajza. Az abszolút, sziklaszilárd becsület. Az utolsó hiteles és egyenes szó... olyan mély keresztyén emberi értéket képviselt, amire ma a leginkább szükség van. Világos immár: az ő hiányától beteg és szenved a lefejezett egyház. Csakis az ő szelleméből születhet újra népünk. Ő hú maradt, bár mindenki otthagya... Anélkül, hogy bálványt faragnánk belőle, emberi példáját kell magunkévá tennünk. Öröksége olyan lelki erő, ami egy reformáció fedezete lehet.”

Tavaly tavasszal a második kötetet is elolvastam – a katartikus hatás akkor sem maradt el, benyomásom tovább erősödött. Az elmúlt évtizedekben a szószékekről, az egyházi sajtóban annyi hangos és demagóg szólámat hallottunk, hogy ezekről még valós ismeret és tájékozottság hiányában, csupán becsületérzékünk, józan eszünk, szimatunk és hallásunk alapján is gyaníthattuk, hogy hamis. Ordass hangja viszont messziről és mélyről jön, lassan és tagoltan szól. Megrendülünk, mert a rikácsoló hangzavar után e tisztaságot üdítőnek érezzük, csupán azért, mert igaz, hiteles, emberi szó. Miért? Mert nincs benne ravaszság. Sem taktika, sem praktika, sem politika. De hiányzik belőle még a retorika is. Semmi sem áll távolabb tőle, mint az érzelgősség hangja, nem akar meggyőzni senkit sem a maga igazáról, voltaképpen nem is ő beszél, hanem az apró események, a konkrét tények, a száraz faktumok, vagyis az igazság a maga könyörtelen és szánsalomra méltó egyszerűségében, kiszolgáltatottságában és mezeitelenségében. De ebben az igénytelenségben és látszólagos gyengeségben hatalmas erő feszül. A

tények súlyosak, így magukért beszélnek, a tanú pedig szívós szorgalommal lejegyzí és az emlékezet számára megörökíti őket. Minden egyes fontos beszélgetés után *pro memoria*-kat készít, élő magnetofonként mindent rögzít.

De Ordass nem csak hallgatott. Nem csak a csönd, hanem a szó erejével is beszélt. Akkor, olyan időben, amikor a szó még érvénnyel bírt, amikor még nem veszítette el hitelét és becsületét. Olyan ember volt, aki 1945 után meglepődik azon, hogy felelős pozíciót vállaló emberek a „hazugságot szemrebbenés nélkül alkalmazzák”, aki 1956 után megdöbben azon, hogy „kétkeltű” emberek között van, akik „nyilvános fölszólalásukban másat mondanak, mint magános beszélgetések során.”³

Mindennek ellenére ő „kertelés nélkül, őszinteséggel” beszél. Nem akkor mond el dolgokat, amikor a legjobb, legkedvezőbb lehetőség adódik erre, hanem akkor, amikor mondania kell, amikor ki kell mondani a szót, az igazságot. Furcsa és bolond magatartás ez a világban. Milton Sátánja a *Visszanyert paradicsomban* éppen az ellenkező „bölcességel” kísérti Krisztust:

„Each act is rightliest done,
Not when it must, but when it may be best.” (4,475-6)

„Nem akkor legszerencsésebb a tett,
amikor »kell«, hanem amikor »megy«.”

Ordass éppen fordítva cselekedett: 1944. március 19-én, a német megszállás napján úgy döntött, hogy családi nevét a német Wolfról Ordassra magyarosítja. Az egyház vitorlásának irányítása közben sohasem elsősorban a szél vagy az ár erejének engedelmességet, még csak nem is a biofizika törvényére hallgatott, hanem olyan irányba igyekezett menni, amilyen irányba lelkiismerete és meggyőződése szerint mennie kellett.

Ideje már annak, hogy végre életének eseményeiről, pályája alakulásáról, a magasságokról és a mélységekről szóljak – természetesen a rendelkezésemre álló önéletrajz alapján.

---

³Ordass Lajos: *Önéletrajzi írások, folytatás*, Bern, Európai Protestáns Szabadegyetem, 1987, (ezentúl: ÖÍ, 1987) 699. old.

⁴ ÖÍ, 1985, 256-7. old.

Wolf Lajos Bácskában, – a mai Jugoszlávia területén – egy Torzsa nevű faluban született 1901. február 6-án. Apja, Wolf Arthur, a Felvidékről Dél-Magyarországra vándorolt kántortanító, édesanyja, Steinmetz Paula, délvidéki német család leánya. Az Újvidék (Novi Sad) melletti Torzsa (Savina Selo) lakosságát valószínűleg II. József telepítette át Pfalz vidékéről. Az elemi iskola első öt osztályát szülőfalujában végzi, majd Újverbászon kezdi meg gimnáziumi tanulmányait, amelyet Bonyhádon folytat. Itt is érettségizik. 1920-ban a Pozsonyból és Eperjesről Budapestre menekített Evangélikus Teológiai Akadémiára iratkozik be, de párhuzamosan magyart és történelmet is hallgat a Budapestre áttelepített Pozsonyi Egyetemen. 1922-23-ban Halléba kerül ösztöndíjjal, s teológiai tanulmányait 1924-ben fejezi be az ekkor már Sopronban működő teológiai fakultáson. Még ugyanebben az évben Raffay Sándor püspök avatja lelkésszé, aki erre az ünnepre e szavakkal adja kölcsön neki tartalék Luther-kabátját: „Vedd föl ezt a kabátot, hát-ha püspök lesz belőled!”

Segédlelkései szolgálatát Hartán kezdi meg, majd Mezőberényben folytatja, 1927-ben rövid időre a Deák térre kerül. Ebben az esztendőben valósul meg régi álma: édesapja áldozatvállalása megteremti svédországi útjának anyagi feltételeit. Lundban, Stockholmban és Uppsalában tanul. Hazatérése után átmenetileg Soltvadkerten, majd újra a Deák téren segédlelkész. Debrecenben, majd Budapesten katonai, majd kerületi missziós lelkésznek nevezik ki. 1929-ben feleségül veszi Kirner Irént. Házasságukból öt gyermek születik, egy korán meghal.

Harminc éves korában a ceglédi gyülekezet választja meg lelkészének, itt működik tíz éven át, egészen 1941-ig, amikor Budapestre kerül: kelenföldi lelkész lesz. Itteni működése a II. világháború éveire esik. Fővárosi lelkészként két fontos, az egyházban is jelentkező társadalmi problémával szembesül: az egyre erősödő német befolyással és a zsidókérdéssel. A nagyszámú német eredetű lutheránusságban ugyanis voltak olyan kísérletek, amelyek a magyarság és az egyház sorsát is a német birodalomhoz kívánták kötni. Memorandumukra Wolf Lajos tiltakozó választ ír, s ezt saját költségén nyomtatja ki. Egyúttal magyarra fordít egy olyan beszámolót, amely a németek elleni norvég egyházi harcról szól. Raffay megbízásából egy svéd követségi tanácsos társaságában felkeresi Serédi Jusztinián hercegprímást Esztergomban, hogy a történelmi egyházak demonstratíven tiltakozzanak a budapesti zsidók deportálása ellen. A hercegprímás elutasításával találkoznak. Voltak olyan lelkészek is, akik visszaéltek a zsidók kiszolgáltatott helyzetével, és a gazdag zsidóknak pénzért adtak keresztle-

velet. Ordass élénken tiltakozik az ilyen akciók ellen, az üldözött zsidók számára a svéd vöröskereszt védelmét biztosítja, sőt még svéd útlevelet is szerez. Az ostrom alatt a kelenföldi búvóhelyen Kaj Munk *Három drámáját* fordítja magyarra, 1945 tavaszán pedig sokszor úgy temet, hogy ő maga ássa a sírt saját kezével és kölesönként csakánnyal.

1945. augusztus 15-én választják meg abszolút többséggel a bányai egyházkerület püspökének, Raffay utódjának. Új korszakban új problémák jelentkeznek: Ordass ismét ott cselekszik, ott emel szót, ahol *kell*. Tiltakozik a magyarországi németiség erőszakos kitelepítése, majd a magyar-szlovák lakosságcsere igazságtalanságai ellen. 1947-ben egy nyugat európai, majd észak-amerikai körútra indul, egyházát képviseli a Lutheránus Világszövetség lundi alakuló ülésén, ahol az LVSZ alelnökévé választják. Hazajövele után részletesen tájékoztatja az egyházvezetőséget külföldi útjáról és a kapott segélyek szétosztásáról. Ekkorra idehaza már egyre növekszik a feszültség az állam és az egyházak között, s a húr az iskolák államosítása körül, 1948-ban pattan el. Világosan különválnak az állam és az egyház érdekei, a fordulat évében vagyunk, amikor a kommunista párt magához ragadja a hatalmat. Ebben az időben voltak az egyházban olyan világi személyek, mint Reök Iván sebészorvos, vagy az egyházához lelkileg már nem kötődő Mihályfi Ernő, akik sokszor nyersen és durván is az állam érdekét kívánták az egyházzal szemben érvényesíteni. Számukra Ordass a régi rend, a reakció képviselője. Ordass számára pedig ők az egyház tudatos kártevői. De Ordass felfogása eltér az 1948-ban megválasztott Szabó József püspök és a háborús bűnösként elítélt, de amnesztiát kapott Túróczy Zoltán püspök elképzeléseitől is. Volt egy harmadik, a fiatalabb generációhoz tartozó csoport (Veöreös Imre, Groó Gyula) is az egyházban, akik az idők változásának megfelelően az egyházi élet átalakításának szükségét emlegették. Ordass szerint nem az egyház kényelmetlenné vált négy évszázados épületét kell átépíteni, hanem a félelmetes áradással szemben védelmezni kell a drágának tartott értékeket.⁴ Ennek szellemében Ordass az egyre erősödő nyomás ellenére sem hajlandó elcsapni a régi felügyelőket, és bármennyire is fenyegetik: nem óhajt lemondani. Makacsul – ellenségei szerint „mereven” – ragaszkodik az elveihez. A négy püspök közül az iskola egyedül Ordass szívügye. A Túróczy-vonal szerint az iskola nem tartozik az egyház testéhez. Pattanásig feszült a helyzet. Ordass ultimátumot kap: vagy lemond szeptember 8-ig, vagy letartóztatják. A határidő előtt két nappal

---

⁴ ŐÍ, 1985, 256-7. old.

még egy utolsó kísértés: családjával együtt külföldre távozhat. Nem kér gondolkodási időt: a börtönt választja. Éjszaka viszik a Csokonai utcába. A szegyetlenül megrendezett koncepciók kirakatper vádpontja „a dollársegély bejelentésének szándékos elmulasztása” volt. Kétévi fogházra ítélik. Az utolsó szó jogán elmondott beszéde⁵ az ártatlan ember megdöbbenő erejű bizonyásgtétele. A hallgatóságban gyorsírással lejegyezték. Meggyőződése és tiszta lelkiismerete megengedi, hogy a megaláztatások közepette emelt fővel járjon. Később ezt így summázza: „Az a meggyőződés alakult ki bennem, hogy Isten azért parancsolt el a püspöki szolgálatra, hogy általam mondhassa ki azt a szót, amelyet az evangélikus egyház részéről szükségesnek látott elmondani.”⁶ Ordass püspök, Radvánszky felügyelő és Vargha Sándor főtitkár mögött a gyűjtőfogház ajtaja bezárul, odakint pedig gúnyos cikkek és röpiratok jelennek meg „az evangélikus egyház valutázó és sikkasztó vezetői” ellen. Két hónappal a letartóztatás után az állam és az egyház megköti az Egyezményt. A gyűjtőfogházból Ordass a szegedi Csillag-börtönbe, majd Vácra kerül. Római katolikus paptársaival közös zárkába csukják, kenderfonásra kényszerítik őket. Egy idő múlva Túróczy felkeresi a börtönben és közli, hogy azonnal szabadon bocsátja, ha lemond. Gondolkodási időt kér. Bibliájából a bebörtönzött Pál és Szilász történetét olvassa. Meggyőződéséhez és a lelkiismeretéhez hűséges döntést hoz: marad a börtönben és nem mond le. Amikor a beszélőről visszatér, paptársaitól megtudja, hogy távolléte alatt ők azért imádkoztak, hogy megállhasson, és a lelkiismeretét a sérelemtől megóvhassa.⁷ A börtönben Benjamin Franklinre emlékeztető protestáns puritánssággal tíz napirendi pontot vés fel magának gyorsírási jelekkel a zárkaajtó sötétzöld olajfestékére: 1. Angol áhítat; 2. Egy mondat útravaló; 3. Akikkel az úton találkoztam; 4. Egyházi énekek; 5. Gyorsírás; 6. Tréfák; 7. Gyülekezeti látogató-úton; 8. Szépirodalom; 9. Népdalok; 10. Svéd áhítat. 1949 karácsonyán katolikus paptársaival együtt ünnepli Krisztus születését. Közösén énekelnek és ígét is olvasnak, Ordass Lukács 2:1-20 alapján prédikál. 1950. április 1-én az egyházi bíróság is elítéli. 1950. május 30-án szabadul Vácott. Az elkövetkezendő hat esztendőt teljes elszigeteltségben tölti. Egy ideig még a püspöki lakásban van a Puskin utcában, de ez egyre kényelmetlenebbé válik. Papjai kerülnek. Nemsokára átköltöznek a Márvány utcába. Feleségével együtt sálat, kesztyűt és

---

⁵ ÖI, 1985, 348-350. old.

⁶ ÖI, 1985, 330. old.

⁷ ÖI, 1985, 361. old.

kendőt kötnek. Közben gyermekeiket nevelik. Passióelmélkedéseket ír, és hasonlókat fordít izlandi nyelvből. Ez idő tájt születik meg önéletrajzi írása-
inak első része. Ordass Lajos püspök életének első drámai szakasza ezzel
lezárul. A leltár: szépen felfelé ívelő egyenes pálya, három év püspöki
szolgálat, két esztendő börtön és hat év szilencium.

A második felvonás hat évvel később, 1956-ban kezdődik. E második
szakaszban most megelőlegezzük a leltárt: majdnem két esztendő püspöki
szolgálat, ezt követően pedig két évtized szilencium. Erről a két esztendőről
a drámai dialógus formájában megírt második kötetből értesülhetünk.

1956 nyarán élénkület kezdene az események. A XX. kongresszust
követő oldódáson túl volt egy másik tényező is, amely szerepet játszott
abban, hogy Ordass Márvány utcai lakásának ajtaján bejelentéssel vagy
bejelentés nélkül egyre gyakrabban kopogtatnak az egyház és az állam
hivatalos vezetői. Dezséry László és Vető Lajos püspökök, továbbá Hor-
váth János, az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke sorra adják egymásnak a
kilincset. A nyugtalanságot okozó tényező az, hogy augusztusban lesz az
Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának a tanácskozási Galyatetőn.
A neves egyházi vezetők minden bizonnyal találkozni akarnak majd a Lu-
theránus Világszövetség 1947-ben megválasztott alelnökével, Ordass börtön-
viselt püspökkel. A kérdés, ami izgatja őket: hogyan nyilatkozik majd
Ordass az egyház jelenlegi állapotáról, a vezetőről és nem utolsósorban
saját helyzetéről. Ordass az ÁEH elnökével a kölcsönösen előzékeny han-
gon folytatott beszélgetések alkalmával saját sorsát, jövőjét, esetleges reha-
bilitálását sohasem választja el az 1950-ben elítélt és a gyülekezetből el-
mozdított Keken András és Kendeh György lelkészek rehabilitációjától.

A Lutheránus Világszövetség vezetői, Hanns Lilje elnök és Lund-Quist
főtitkár valóban megérkeznek a Márvány utcába, sőt a galyatetői konferen-
ciát többször is megszakítva Budapestre utaznak Ordass püspökhöz látoga-
tóba. Ordass és az egyház jövőjéről beszélnek. Itt hangzik el Hanns Lilje
szájából az a gondolat, amiből az esszéem címét is választottam: „A te meg-
állásod a nyugati világ számára a keresztyén megállás szimbólumává lett”.
E kép és a szimbólum értelmezésére mondanivalóm vége felé majd még
visszatérek. A külföldi egyházi vezetők, az állam és Ordass már a reha-
bilitációról beszélnek. Ám a vendégek távozását nem követik igazán gyors
tettek. Ordass rehabilitációját véleményem szerint az alsópapság körében
megélnékült nyárvégi és kora őszi mozgolódások is elősegítették. Augusz-
tus utolsó napjaiban az evangélium és az ébredés ügyét szolgáló lelkészek

és jó barátok találkoztát rendeznek Nagybaráton: Csepregi Béla, Danhauser László, Fabiny Tibor, Józsa Márton, Kajos János, Kovács Géza, Laborczi Zoltán, Lupták Gyula, Smidéliusz Ernő, Veöreös Imre és Zászkaliczky Pál. A találkozó résztvevői közös nyilatkozatot is fogalmaznak az elhanyagolt evangélizáció ügyében, a szöveget majd a *Lelekipásztor* októberi száma közli. A hatodik pont azt hangsúlyozza, hogy az egyház megújulásához elengedhetetlenül szükséges egy „széleskörű egyházi önvizsgálat, bűnbánattartás és tisztulási folyamat az utóbbi évek hibái tekintetében”.⁸

Fóton két héttel később már jóval nagyobb szabású, nem kis vihart kavaráó országos lelkészi konferenciák zajlanak, s már nyílt összeütközés robban ki a lelkészek egy csoportja és Dezséry László között. Most már az állami vezetés több oldalról is kényszerített helyzetben érzi magát: október 6-án, az aradi vértanúk és Rajk László temetése napján végre hivatalosan rehabilitálják Ordassat. Két nappal később, „az államhatalom intézkedései után kullogva”, az Egyetemes Egyház törvényszéke is kimondja a püspök teljes rehabilitációját. Ordass október 14-én prédikál először a budahegyvidéki gyülekezetben. A megállapodások értelmében október 24-én kezdte volna meg előadásait a skandináviai Luther-kutatásokról az Evangélikus Teológiai Akadémián.

A felgyorsult történelem azonban módosítja a terveket. Hogyan is tért vissza Ordass a püspöki székbe? E kérdés körül a közelmúltban egy vita pattant ki. A tények a következők: Az ÁEH elnöke már október 23-án jelentkezik Ordassnál és kéri hivatalba lépését, Dezséry 25-én közli lemondását Mihályfi Ernővel telefonon, majd 30-án meg is írja lemondólevelét. Ordass ezekről a napokról így emlékezik: „1956. október 30-án Dezséry László lemondott törvénytelen püspöki tisztségéről. Mivel elmozdításomnak nem volt törvényes alapja – azt most már rehabilitálásom egyházi és állami okmányai is bizonyították – és mivel az egyházi élet irányítását sürgősen kézbe kellett venni, ezért elhatároztam, hogy október 31-én, a reformáció ünnepén istentisztelet és úrvacsora-szolgálat végzésével visszatérek püspöki székembe. Ezt a szolgálatomat a Deák téri templomban tartottam meg.”⁹ Másnap, november 1-én történik a hivatalátvétel. Ezen a napon Vető Lajos püspök is lemond.

(Itt egy pillanatra megállok. A szöveggondozó jóvoltából a jegyzetekben olvashatjuk Dezséry, Vető valamint Péter János református püspök

---

⁸ ŐÍ, 1985, 408. old.

⁹ ŐÍ, 1987, 570-2. old.

lemondólevelét. Ha a három szöveg tónusát, szóhasználatát, etikáját összehasonlítjuk, szomorúan kell megállapítanunk, hogy még mindig Péter Jánosé a legkevésbé következetlen, elvtelen és gyáva. Dezséry így ír: „Az egész magyar nép szenvedésének, a nemzeti nyomorúság után a nemzeti függetlenség biztos reményének fénye ragyog be most mindent”. Vető meg így kezdi: „Magyar népünk, különösen hős ifjúságunk világraszóló dicsőséges küzdelmében leverte magáról a bilincseket, s most függetlenül és szabadon rendezzi hazánk ügyeit.”¹⁰ Ismervén elő- és utóéletüket, szavaikhoz nem fűzök kommentárt.)

Itt az ideje, hogy megemlítsük a Mindszenty-kérdést. Ordasst már 1948-ban is „evangélikus Mindszentynek” nevezték, és 1956 után kettőjük kapcsolatán egyenesen „ellenforradalmi összeesküvés”-ről beszéltek. Tény, hogy Ordass Mindszenty kérdésére találkozik a kiszabadított hercegprímással, de a látogatás – már a várakozó sokaság miatt is – protokolláris jellegű és mindössze néhány percig tart. Tény az is, hogy a Szabad Kossuth Rádió november 2-án megszólaltatja a történelmi egyházak képviselőit, Mindszentyt, Ravaszt és Ordasst. Am ha figyelmesen elolvassuk Ordass magyar, angol, német és svéd nyelven elmondott rádiószózatát, észrevehetjük, hogy a beszéd tartalma határozottan egyházas és nem politikus. A magyar ifjúsághoz és a külföldi hittestvérekhez szül. A nyugattól gyógyszert és segítséget kér. Ordass november 3-án az elérhető lelkészek és a teológiai tanárok számára értekezletet tart, ahol elhatározzák, hogy a lemondott Vető helyére Túróczy Zoltánt hívják vissza, továbbá új embereket neveznek ki a legfontosabb beosztásokba (sajtóosztály, *Evangélikus Élet* szerkesztése, stb.). Később sokszor nevezték ezt az alkalmat az „Ordass-klikk összeesküvésének”. A jegyzőkönyv elolvasásakor engem leginkább az hatott meg, hogy a jelenlévők (Keken, Schulek, Scholz) legfontosabb „ügye” az volt, miképp nyújthatnának segítséget az állítólag fogva tartott ÁEH elnököknek, Horváth Jánosnak.

A megújított egyházvezetés november 4-ének sorsfordító eseményét még nem érzi a bőrén. Novemberben Ordass lelkészt avat, s újra tárgyalásokat kezd – még mindig a kölcsönös megbecsülés hangján – Horváth Jánossal. Érdeemes idéznünk azt, amit Havasi Kálmán lelkészavatásakor az életkereszténységről prédikál: „Ma, amikor a szó olyan végzetesen hitelvesztetté vált, nagyon erősen szeretném hangsúlyozni, hogy Jézus ezt nemcsak mondotta, hanem élte...”

---

¹⁰ ÖI, 1987, 570. és 572. old.

Az egyház egyelőre még teljes szabadságot élvez. Érdeemes lenne alaposan átnéznünk e rövid korszaknak az egyházi sajtótermékeit, különösen az *Evangelikus Életet* és a *Lelkipásztort*. A cikkek és tanulmányok nemcsak a hanghordozásban különböznek a megelőző és a következő korszakétól, de a teológia és a tudomány tisztasága is kiemelkedően magas színvonalat eredményezett.¹¹ Amíg az egyházi élet benső virágzását éli, kívülről egyre erősebben jelentkeznek a nyugtalanító jelek. 1957. márciusában megjelenik a 22. számú törvényerejű rendelet. Bár az 1948-as Egyezmény biztosította az egyház autonómiáját, az 57/22. sz. rendelet értelmében az egyházi vezetők kinevezéséhez az Elnöki Tanács előzetes hozzájárulása szükséges. Horváth a rendelet megjelenésének napján felhívja Ordass, és közli, hogy az evangélikus egyházban „e tekintetben rend van”. Közben napirenden van az LVSZ minneapolis-i 1957. évi nagygyűlése, s a kérdés, hogy kit küldjenek delegátusként. Az állami vezetésnek már nem mindegy, hogy kik lesznek a kiutazó személyek.

Számomra az *Önéletrajzi írásk* folytatása azért okozott meglepetést, mert azt vettem észre, hogy Ordass második püspöki periódusában több esetben is másképpen cselekedett, mint 1948-ban. A kilenc évvel korábbi – akkor indokolt – „merevség” most mintha oldódott volna. 1956 után más helyzetben, másokért és talán másként kellett kimondani a szót, de most is ki kellett mondani; ő ki is mondta. Most is volt konfrontáció, csak nem olyan éles, nem olyan látványos. Miért is tűnik egy kicsit most másnak Ordass? Azért, mert miután újra vezető pozícióba kerül, a legnagyobb igyekezetével rendezett kapcsolatokat keres a hatalommal, de elveit sosem adja fel. Engedményekre kényszerül, s listát készíthetnénk arról, hogy Ordass miben engedett és arról is, hogy miben nem engedett. Mindenek előtt Ordass az 1948-ban megkötött Egyezményt 1957-58-ban jónak, az egyház és az állam közötti kapcsolat alapjának tekinti. Nem túl lelkesen, de az ÁEH unszolásának mégis engedve, kinevez egy egyházi béketanácsot, sőt személyesen is bekapcsolódik a Hazafias Népfront munkájába, ahol egyszer fel is szólal és megrendítően szép beszédet mond. Hadd idézzük!

„Egy tőlem elvehetetlen, az életem fölött uralkodó, szent és drága látomásnak vagyok a rabja. Én hiszek abban, hogy e múltban sok megpróbáltatáson átment ország a boldog jövőjét meg fogja látni. Ez az álom, amely lelkemben él, nemcsak hangulat. Életemet eskünél erősebb erővel hozzá-

---

¹¹ ÖI, 1987, 687-688. old.

fűztem ennek a népnek a boldogulásához. Múltját a történelemből megtanultam és lélekben átéltem, a jövője felé valami elalkudhatatlan reménységgel nézek. Nincs az a hatalom, amely ki tudja lelkemből tépni ezt a képet.”¹²

Utal arra is, hogy az ország boldogulásához szükséges az, hogy alkalomadtán hallgassák meg az egyház bíráló szavát. Válaszként Münnich Ferenctől olyan durva ledorongolást kap, hogy többé el sem megy a Népfőnt üléseire. 1957 tavaszán még több külföldi konferenciára is vezeti a delegációt. Többedmagával kiutazhat az LVSZ minneapoliszi nagygyűlésére, ahol ő tartja a megnyitó ígéhirdetést.

Hazaérkezése után egyre erősebben indulnak meg a személye elleni támadások. Főleg a régről jó ismert világi vezetők, Mihályfi Ernő egyetemes felügyelő és Darvas József déli egyházkerületi felügyelő részéről. Ordass nem hajlandó őket egyházi tisztségviselőként elismerni, mivel 1956-ban lemondta tisztségéről. Most már szinte naponként akadnak olyan esetek, amelyekben nem enged Ordass. Például, mint a *Hungarian Church Press* című folyóirat egyik szerkesztőjének közölnie kellene egy vendég előadását, amelyet a Béketanácsban tartott, s az előadásában a vendég élesen bírálta a missziót és imperialista tevékenységnek nevezte azt. Amikor Ordass tiltakozása ellenére is közlik a cikket, lemond a szerkesztésről.

Ordass jó szándékának és a tárgyalásokra való készségének jó kifejezése az a húsz oldalas levél, amit az AEH elnökének ír a püspöki székbe való visszakérülésének első évfordulóján. Mélységes felelősségtudatról, népének féltéséről és védelméről tanúskodik ez a levél. Ő valóban nem az állam érdekeit képviselte saját népének rovására és hátrányára, hanem egyházának érdekeit tartván mindig szem előtt, szabályos és tisztességes megállapodást és megegyezést próbált kötni az állammal.

1957 novemberében megkezdődnek az állam és az egyház képviselői közötti tárgyalások. Személyi kérdésekben már gátások nélkül diktál az állam. Azt is elő akarják írni, hogy Ordass kiből állítsa össze az *egyházi* küldöttséget. Ordass tiltakozására az AEH elnöke az állam részéről hívja meg a számára kedvező politikai beállítottságú lelkészeket. Úgy tűnik, azt a „küldetés”-t, amit 1948-ban Reök Iván vállalt, most Grünvalszky Károly érzi magáénak. Minden totalitáriánus közegben előbújnak az ilyen figurák.

---

¹² ÖI, 1987, 638. old.

Már Shakespeare is jól ismerte őket. A *III. Richard*-ban ezt a szerepet Buckingham játssza el.

A tárgyalások rendkívül nehezen mennek. Az állam így szól: „Minden egyháznak, így az evangélikus egyháznak is ereje van. Ha ezt nem adja oda az államnak, akkor az állam ezt sérelmezheti.”¹³ Megdermedek, miközben olvasom e sorokat. Hiszen János apostol az Apokalipszisben szinte szó szerint ugyanezt írja: a sárkány átadja az erejét a tengerből feljövő fenevadnak! (Jel 13:2) A tárgyalások végül kimondott kudarccal végződnek. Ordass nem enged sem elvi, sem személyi kérdésekben. A hatalom megmutatja erejét: mindenféle külföldi utazást leállítanak, miniszteri biztost neveznek ki az egyház megjelentetett sajtókiadványainak, külföldi levelezésének és pénzügyi helyzetének ellenőrzésére. Ordass hiába hivatkozik a jogra vagy az alkotmányosságra, az állam ezt mondja: „Nem a jog, hanem a célszerűség szempontjából ültünk most össze.” Egy hónap sem telik el, és a miniszteri biztos mindenben diktál. Ordass válasza a passzivitás: a levelet nem bontja fel és nem is veszi át. Közölni kell az „Útegyenetés” című agresszív és durva cikket. Hiába tiltakozik a szerkesztőbizottság, hiába mond le Ordass mint felelős szerkesztő, a cikk mégis megjelenik. December 19-én a Mihályfi vezette északi egyházkerületi presbitérium – minden bizonnyal erős nyomás alatt – elfogadja azt az előterjesztést, miszerint az 57/22. sz. rendelet értelmében az Elnöki Tanács szemében nem érvényes Vető Lajos lemondása, mivel a rendelet visszamenőleg is érvényes. Túróczyt ismét elmozdítják, és Vető nemcsak visszaül a püspöki székbe, hanem magát azonnal a „hivatalra nézve idősebb” püspöknek titulálja, és nagyképp levelet ír Ordass „tanácstag” úrnak. Ordass számára továbbra is csak egy lehetőség marad: a teljes passzivitás.

Úgy tűnik, hogy 1957 végére lényegében már eldőlt a csata. De hátra van még egy harcban és izgalmakban nem szegény fél esztendő. Ordass szívósan védi saját embereit. Az egyre erősödő nyomás ellenére sem hajlandó lemondani Zászkaliczky püspök-helyettessé, és az állam fenyegetése ellenére sem hajlandó felfüggeszteni Válint esperest. Az állami rendelkezés megtiltja, hogy Nagypéntek reggelén istentiszteletet tartsanak. Ordass mégis elvégzi a szolgálatot. A papok azonban – elsősorban anyagi meggondolásokból – kezdenek távolodni tőle. Ez a következőkkel magyarázható. Az Egyezmény értelmében tíz év után 25%-kal csökken az államtól az egyház részére juttatott kongrua. Ennek kiegyenlítésére az állam rendkívüli segélyt

---

¹³ ŐÍ, 1987, 709. old.

ajánl föl, ám feltétel nélkül csak az északi kerületnek. A déli kerület lelkészei mindaddig nem kapják meg a segílyt, amíg püspökük nem rendezzi az állammal való kapcsolatát. Az állam tehát Ordass személyében a lelkészek számára bűnbakot kreál. A több fronton irányított támadások egyre élesebb hangnembe mennek át. Ordass meghatódik, amikor egyre több laikus és északi kerületi lelkész anyagi támogatást ajánl fel a déli kerület lelkészeinek. Utoljára januárba találkozik Horváth és Ordass. Már nyíltan elhangzik a fenyegetés: Rákosiék hibát követtek el, amikor az Ordass-ügyből világpert csináltak. Pedig meglett volna az eszközük, hogy erkölcsi hullát csináljanak belőle. E feladatra hamarosan önkéntes jelentkező is akad. Ilyen Pálfy Miklós rágalomokkal teli cikke a *Theologiai Szemlében*.

Az egyházi közéletből Ordasst fokozatosan kiszorítják. Áprilisban a Szovjetunióba utazik Koren, Grünvalszky és Káldy. Az utazást csak az utóbbi tudatja püspökével, de bejelentése már csak az indulás után érkezik meg.

Ugy tűnik, Mihályfiék koreográfiája a déli egyházkerületi presbitériumban is beválik. Darvas József kezdeményezésére immár a Déli Egyházkerület is az Elnöki Tanácshoz fordul, hogy a személyi változásokkal kapcsolatos döntést az 57/22. sz. rendelet alapján hozza meg. A kevés, Ordasst támadó felszólaló között van a pécsi esperes, Káldy Zoltán is.

Ordass június első felében többfelé, szórványban és Budapesten is szolgálatot végez. 1958. június 18-án kelt az a levél, amelyben Horváth János közli Mihályfi Ernővel, hogy az Elnöki Tanács Dezséry László 1956. októberi lemondásához nem adja meg előzetes hozzájárulását.

Két nappal korábban valahol Magyarországon egy miniszterelnököt csendben kivégeztek.

A nyár folyamán Dezséry László, aki távozása után ateizmusának többször is nyilvánosan hangot adott, mintegy két órára újra visszakerül a püspöki székbe, csak azért, hogy most már hivatalosan is lemondjon. Beszédét teljes egészében közli az evangélikus hetilap.

Ordasst másodszor – immár végérvényesen – félreállítják. Húsz év hallgatás és csöndes, családi magány következett.

1978 augusztusában ebéd után Bibliájával a kezében lepihent. Többé nem ébredt fel.

Negyven éve, hogy börtönbe csukták. Harminc éve, hogy végleg félreállították. Tíz éve, hogy földi maradványait koporsóba zárták. Ma, amikor 1988 áprilisában ezeket a sorokat írom, az országban széltében-hosszában,

az egyházban és a világban is, válságról beszélnek. Szerintem ma nemcsak gazdasági vagy politikai válságnak vagyunk tanúi, hanem egy ennél sokkal súlyosabbnak: általános erkölcsi válságnak. Krízisben vagyunk, a szó eredeti értelme szerint: ítélet alatt állunk. Ordass negyven éve meglepődött a szemrebbenés nélküli hazugságon, harminc éve megdöbben azon, hogy az emberek nyilvánosan mást mondanak, mint egymás között, „magános beszélgetések során”. Tanúja volt a „kétlelkű emberek”, a kettéhasadt személyiségek, a nemzeti skizofrénia kezdetének. A nemzeti skizofrénia behatol a társadalom legkisebb sejtjébe a családba is, ahol egyeseket a Hatalom vagy az elvtelen kompromisszum oldalára sodor, másokat pedig szembeállít vele vagy perifériára szorít. Az egyházban pedig van, aki karriert fut be, és van, aki disszidensként bolyong és kóborol. Az ítélet alatt, a krízisben átéljük azt, amit Márk evangélista írt: meghasonlás támad atyák és fiak, testvér és testvér között (Mk 13,12).

E szellemi-lelki sötétségbe és pusztaságba nem várt fénycsóvaként röppült be Ordass önéletrajzi írása. Két, éles történelmi pillanatban elszenvedett veresége ellenére egy győzelemnél többet érő, örök érvényű emberi magatartásmintát adott. 1948-ban Isten általa mondotta ki a szót, amit az egyház részéről szükségesnek látott elmondani. Amit ki *kellett* mondani. 1957-58-ban pedig az egyháznak az alkotmányban leírt jogait igyekezett megvédeni.

Ordass az életével alkotott számunkra modellt és példát, olyat, ami szimbólummá vált. Ezt a szimbólumot is, akárcsak annyi mást, elvetették vagy elfelejtették. Ordass számomra a mozdulatlanság, a megállás, a művészi méltóság szimbóluma. Szfinxet vagy bizánci ikont dicsérni egy mozgó, dinamikus világban? Nem anakronizmus ez? Vállalom.

Lehet, hogy egy generációval ezelőtt az abszolút erkölcsiség vonala merevnek és követhetetlennek tűnt, és ezért oly sokan a dinamikusabb, „puha” vonalat választották. Én úgy látom, hogy a dinamizmus ciklusa, a kompromisszumos generáció ideje lejárt. A korrumpálódott nemzetnek ma prófétai intésre, az egyháznak hitre, a papoknak pedig megtérésre van szüksége.

Igen, Ordass a művészi mozdulatlanság, a megállás szimbóluma. Erkölcsi óriás az etikai törpék között. A dinamikus személyek (Dezséry, Káldy) életpályája engem vészesen Shakespeare királydrámáinak vagy egyes tragédiáinak negatív hőseire emlékeztet. Az biztos, hogy a királydrámákkal jól lehetne tanítani a közelmúlt egyháztörténetét. Ezek a „hősök” a nagy küzdelemben az idő lovagjaiként kapták el a szelet, életpályájuk nem kis csatá-

rozás közepette, de mégiscsak a szerencse kerekén a magasba ívelt, de alig-hogy elérték a Hatalom sóvárgott csúcspontját, azonnal a mélybe zuhantak. A tragédiát az fokozza igazán, hogy a lázadó angyalok sok más angyalt is sikeresen megkísértettek, megfelelő pillanatban a magasba kiemeltek, de zuhanásukkor őket is magukkal rántották a mélybe.

E tragikus, de szükségszerű zuhanásoknak van ellenpéldája is. Valójában mindössze csak egy. Milton kiseposzának, a *Visszanyert paradicsom*-nak a témája Krisztus megkísértése a pusztaságban. Milton Lukács evangéliuma alapján írja meg költeményét Krisztus és a Sátán harcáról, a második Ádám lelki harcának drámai eseményeiről. A negyvennapos böjt után megéhezett Krisztust a Sátán csodálatos keleti ételekkel kápráztatja el. Az epizód egyben a gazdagság és a hatalom csiklandozó illatának a kísértését is jelenti. Az elutasító válasz után a Sátán egy magas hegyre viszi fel Krisztust, és megmutatja neki Parthia, Róma és Athén birodalmát. Krisztus persze jó tudja, hogy az első a hamis gazdagság, a második a hamis igazság, a harmadik a hamis bölcsesség birodalma. A Sátán nem fogy ki az érvekből és az ötletekből. Tudja, hogy Krisztusnak fiatal korától szívügye volt saját népének, a zsidóságnak a szabadsága, s ezért szövetséget, hatalmat és erőt kínál neki a római iga leveréséhez. De Krisztus legyőzi önmagát, és a második kísértés is kudarcra jár. Végezetül a Sátán felviszi Krisztust a jeruzsálemi templom magaslatára. Itt, a templom tetején Krisztust az emberi nagyság gondolatával kísérti. Ugorjon le a magasból, hiszen úgymint megmenekül. Ez az a pont, amikor Krisztus igazán tragikus hőssé válhatna. De Krisztus nem mozdul, nem ugrik le, mégsem ugrik bele ebbe a világba, nem mondja, hogy „még mindig jobb, ha én csinálom, mintha valaki más”. Nem, Krisztus a rosszal nem keveredik, nem vegyül. Krisztus megáll. Nincs kompromisszum, nincs mozgás, csak megállás és mozdulatlanúság. Ez az a pillanat, amikor Milton Sátánja rémülten felismeri mennybéli ellenfelét, és ő lesz az, aki a mélységbe zuhan.

Ordass is hasonlóan megkísértett, de megállt, megmaradt és számunkra a keresztyén megállás szimbóluma lett. Bár látszatra ő veszített, és a reálpolitika, a dinamikus vonal emberei kerekedtek fölül. Ő mégis engedelmesen cselekedett, mert másképpen nem tehetett. Kellott cselekednie, kellett nem cselekednie és kellett a keresztet hordoznia. Több évtizeden keresztül mindenkitől elhagyatva hordta a keresztet. Élete szenvedés, passió volt. Nem véletlen, hogy magyarul éppen ő tudott passiót írni és fordítani. Látványosan hiába győztek mások, neki a csendes hallgatónak és em-

lékkönyv-írónak megadatott valami, ami a nagy ravaszoktól vagy a csalóktól elvétel. Ez pedig a vallomás lehetősége. Amikor Pilinszky a csalókért imádkozik, azt írja, hogy „aki a szavakban csal, nem az életét sikkasztja, sinkófálja el, hanem a vallomás lehetőségét”.

Ordass élete, ahogyan ő nevezte, „nagy idők kis tükre” volt, mert tanúja volt az igazságnak, de legfőképpen az Urának. Hogy is hangzik a *tanú* szó görögül? *Martüsz*. És azt a tanút, aki az ügyéhez olyannyira állhatatosan ragaszkodik, hogy életét is képes azért feláldozni, azt a tanút – most már végre mondjuk ki – *mártírnak* hívják.

Véleményem ma is ugyanaz. Nekünk Ordass emberi példájára és keresztthordozó hitének tisztító erejére van szükségünk, hogy mi is megálljunk és megtartassunk mindvégig a hitben és el ne vesszünk. Igen: hiányától szenved a lefejezett egyház. Megérdemli-e őt gyáva népünk, aki elfeledte és megtagadta őt? Az igazságot elkendőzni csak ideig-óráig lehet. Az idő napfényre hozza igazát. *Veritas filia temporis* – tanítja a régi latin mondás. Ordass Lajos öröksége olyan lelki erő, amely – ha tart még a kegyelmi és türelmi idő – egy valódi megújulás és reformáció fedezete lehet...

Kiegészítés, 1989. március 18-án

Kedves egybegyűltek!

Ezekkel a szavakkal fejeztem be 1988. áprilisában írt esszémet. Azzal a céllal írtam, hogy azt egy ifjúsági csoport baráti találkozásán Szekszárdon felolvassam. Akkor még álmodni sem mertem, hogy alig tizenegy hónap múlva Budapesten Ordass Lajos Baráti Kör alakul, s írásomat majd egy nagyobb nyilvánossággal is ismertethetem.

Mindez annak köszönhető, hogy a hatalom, a hazai nagypolitika több mint három évtizedes állóvize 1988 májusában végre megmozdult, s azóta egyre gyorsabban mozog, egyre erőteljesebben fortyog, s eközben tisztul is. Megbénított, de el nem pusztított nemzetünk lassan kezdi visszanyerni lelkét, erejét és önbecsülését. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint a három nappal ezelőtti hatalmas össznépi felvonulás, a Margit hídon hömpölygő mintegy százezer főnyi ember, a nemzeti ünnepünket negyvenegy év után végre szabadon ünneplő lelkes, de fegyelmezett tömeg.

Az elmúlt évtizedekben egyházunk a fennálló hatalom ideológiai legitimizálásával sok kívülálló szemében elveszítette becsületét. Belülről so-

kakat a félelem érzése fojtogatott. Gerincek törtek meg és hitek sorvadtak el. Az itthon maradt értelmiségünk egy része az egyházból a világba disszidált az erősödő szekularizáció nyomására; a másik fele az erejét, a hitelét veszített anyaszentegyház helyett a kisegyházaknál vagy a szektáknál keresett lelki táplálékot.

Egy-két esztendeje egyházunkban is megindult egy óvatos megújulás és egy mérsékelt reform. Sokan ezt csak diplomatikus taktikának, az igazságot félig feltáró, de félig elkendőző magatartásnak véljük. Mi úgy látjuk, hogy múltunkat, a bűneinket radikálisan be kell vallani, a megbocsátásra csak így tarthatunk igényt, a világ szemében csak így nyerhetjük vissza az egyház elvesztett becsületét. Nem félmegoldásokra, hanem gyökeres megújulásra van ahhoz szükség, hogy az elidegenedett lelkek újra magukénak érezzék az egyház közösségét. Pár évvel ezelőtt elég volt a bajainkat kimondani és nevén nevezni. Ma a felgyorsult időben a kimondott szónak már nincs olyan ereje és hitele, mint akkor. Itt és most a tettek fedezetére van szükség!

Hisszük, hogy e kívánt megújulást önerőből sohasem, hanem csakis az Istennek minket is újjáteremtő igéjével érhetjük el. Etikai elkötelezettségünk, igazságigényünk a hit erejéből fakad. Elkerülhetetlen, hogy a meggyőződésünk tetteket eredményezzen.

Az Ordass Lajos Baráti Kör azzal a céllal alakult, hogy e valóságos megújulást tűzze zászlajára. Az Ordass-kérdés egyházunkban három évtizeden keresztül tabu volt. A tabuk hirtelen megszűnésének idején az a veszély kísért, hogy ami eddig tiltott volt, abból most bálványt faragunk, valami élettelen, ismeretlen idólumot.

Ordass tabu volt, de számunkra nem bálvány, hanem szimbólum. A bálvány mindig halott, a szimbólum azonban él, hat és működik. A szimbólumban ugyanis erő feszül. Mi nemcsak hátra nézünk, hanem elsősorban előre tekintünk. Adjunk hálát Istennek, hogy ehhez van még erőfedezetünk, még nem fogyott el a szimbólumunk.

ORDASS LAJOS SOKOLDALÚ SZOLGÁLATA¹⁴

Köszönöm a meghívást. Köszönöm, hogy Ordass Lajos püspök életútjáról az evangélikus egyetemi ifjúsági gyülekezetnek szólhatok. Első alkalommal is egy ifjúsági körben beszéltem Ordassról, nyolc évvel ezelőtt Szekszárdon. Azóta idehaza többször és két alkalommal az Egyesült Államokban is tartottam róla előadást (a gettysburgi evangélikus teológián és a bloomingtoni egyetemen)¹⁵. A ma esti előadásra való készülés közben fedeztem fel, hogy a mai nap kerek évforduló is egyúttal: Ordass Lajos püspök éppen negyven évvel ezelőtt, 1956. október 14-én szolgálhatott először ígehirdetéssel a budahegyvidéki gyülekezetben nyolcévű távollét: két év börtön és hat esztendő kényszerhallgatás után.

Előadásomnak aktualitást ad, hogy az elmúlt évben végre megtörtént Ordass Lajos rehabilitása. 1991-ben az *Egyház és világ* című protestáns lap hasábjain országos felügyelőnkkel vitatkoztam¹⁶ arról, hogy rehabilitálta-e egyházunk Ordass Lajos püspököt. Én azt állítottam, hogy nem, ő azt, hogy igen. Örülök, hogy az időközben elhunyt özvegy keresetének helyt adott a bíróság és 1995. október 26-án Dr. Boros Péter ügyész indítványa alapján a Déli Egyházkerület Bírósága kimondta, hogy Ordass püspök második, 1958-as elmozdítása törvénysértő és ezért semmis. A konzekvenciák egyértelmű kimondása, hogy Káldy Zoltán három évtizedig csak *de facto* és nem *de jure* püspök volt a Magyarországi Evangélikus Egyházban, azonban elmaradt. Ugyanakkor elrendelték, hogy a jogerős ítéleteket az evangélikus sajtótermékekben közölgjék és a vasárnapi istentiszteletek keretében hirdes-

---

¹⁴ Részlet az Evangélikus Egyetemi Gyülekezet számára 1996. október 14-én tartott előadásból, amely elhangzott még a soproni Mária Dorottya Szabadegyetemen 1997. október 30-án, valamint az óbudai evangélikus gyülekezetben. Az előadás egy része megjelent a *Dunántúli Harangszó* 1998. januári számában: „A teológus, az egyházvezető, ígehirdető és imádkozó Ordass Lajos” címen, 9-11. old.

¹⁵ Tibor Fabiny Jr, „Bishop Lajos Ordass and the Hungarian Lutheran Church”, *Hungarian Studies*, 10-1 (1995), 65-97. old.

¹⁶ Lásd e kiadvány Függelékét.

sék ki. Többéves hosszú huzavona után tehát a rehabilitáció, ha némi hiányossággal is, végre megvalósult.

Ordassra is érvényes az, amit az evangélium Jézusról mondott: „az övéi közé jött, de az övéi nem fogadták be őt.” (Jn 1,11)

Jól példázta ezt egy norvég napilap (*Vart Land*) alig egy hónappal ezelőtti száma, mely közli Ordass Lajos nagy alakú fényképét s azt a hírt, hogy 14 nyugalmazott norvég püspök arra a lépésre határozta el magát, hogy felszólítja a jelenlegi püspöki kart, hogy kezdeményezzék a Lutheránus Világszövetségénél Ordass Lajos jó hírvenének visszaállítását, ugyanis 1984-ben Káldy Zoltán elnökké választásával a világszervezet cserbenhagyta egykori alelnökét. Ordass emléke „követendő példaképként” él ma is tovább. E kezdeményezésnek – mint írják – most kell megtörténnie, mert 1) a magyar egyházi bíróság végre rehabilitálta Ordasst, 2) mert Ordass éppen 40 éve tért vissza püspöki székébe, 3) mert az LVSZ-nek jövőre 50 éves jubileuma lesz be, az újabb 50 évet „tisztá lappal” kell kezdeni.

Előadásomban a következőkről szeretnék szólni¹⁷:

1. A külföldi és a hazai Ordass-kép különbözősége
2. Az életpálya drámaisága (hetvenhét év öt felvonásban)
3. A teológus Ordass (Ordass ekkleziológiája)
4. Az egyházvezető Ordass (Ordass Lajos és Eivind Berggrav – a „harmadik út” elméletének tarthatatlansága)
5. Az igehirdető és gyülekezetgondozó Ordass (kinyomtatott prédikációi alapján)
6. Az imádkozó és a misztikus Ordass (*Nem tudok imádkozni, A keresztfá tövében*)
7. A szépíró és fordító Ordass (novellái, vers-, dráma-, próza és filozófiai fordításai)
8. Mit jelent az, hogy Ordass „a megállás szimbóluma”?
9. Az el nem nyert örökség – Ordass és az egyház megújulásának kérdése

---

¹⁷ A jelen kiadványban az előadásnak csak a 5. 6. 7. fejezeteit közlöm. A továbbiakról lásd az előző előadásokat.

Az igehirdető és gyülekezetgondozó Ordass

Ordass Lajos igehirdetésére személyesen csak azok emlékezhetnek, akik legalább ötven évesek vagy annál idősebbek. Természetesen erről nekem semmilyen személyes emlékem nincsen. Viszont néhány igehirdetése már 1982-ben megjelent, sőt az Ordass Lajos Baráti Kör 1992-ben adta ki a *Jó hír a szenvedőknek* című prédikációs kötetet. Maga Ordass püspök állította össze ezt a válogatást, amely húsz hónap, 1957 októbere és 1958 májusa között elmondott prédikációit tartalmazza. Ez mintegy harmincöt igehirdetés.

Scholz László bevezetőjéből sok fontos dolgot megtudhatunk Ordass igehirdetési stílusáról: gondosan megírta beszédeit (gyönyörű volt a kalligráfija), megtanulta prédikációit, gesztussal nem kísérte őket, rendszerint hátratett kézzel prédikált, a szava, hangja *mélyről* fakadt. Ha e prédikációs-kötetet végigolvassuk, rájöhethetünk, mennyire tarthatatlan Veöreös Imrének az az állítása hogy Ordass csak egyházvédelmi harcot folytatott, s „hogya tekintete előtt mintha elhalványultak volna az egyház belső életének ügyei”¹⁸. A legsúlyosabb politikai-egyházpolitikai helyzetben nem politikai prédikációkat mond, hanem a *gyülekezetekért aggódó pásztori hang hallható ki belőle*. Általában a megadott evangéliumi perikópát követi, s minden igehirdetésének első oldalára felírja: „Jézus!”, s majdnem minden egyes igehirdetését így kezdi: „Jézus Krisztus Urunk...”Az evangéliumi történetet szinte novellisztikus egyszerűséggel jeleníti meg: „a világ leg-egyszerűbb írásai közül valók ezek az evangéliumok és mégis elkápráztató írások” – írja. Prédikációi nem hangos proklamációk, hanem csendes meditációk. Mindegyik azonos művészi igénnyel megkomponált meditáció: mindegyik prédikációnak címet ad, rövid tömondatokban ír, s nem ad hosszú teológiai fejtegetéseket: olyan mindegyik, mint egy „próza-vers”.

Visszatérése utáni első Deák-téri prédikációját 1956. október 31-én ezzel kezdi: „Félő, hogy lelkünket annyira el-tölti az, ami a jelenben játszódik le, hogy képtelenek vagyunk arra, hogy megértsük, mi az üzenete ennek az ün-nepnek.” Prédikációiban az evangélium hangjával vigasz-

---

¹⁸ Veöreös Imre megállapítását idézi Terray László is, *Keresztyén Igazság*, 27. szám, 43. old.

tal, s a vigasztalás tartalma: a kereszt. Jézus Krisztus értünk hordozta a keresztet, az ő halálának gyümölcse az, hogy mi élhetünk. A kereszthordozást mi sem kerülhetjük el. Nincs keresztység ott, ahol nincs kereszt.

Figyeljük meg, hogy mennyire egyszerű és személyes az igehirdetési stílusa: 1957-ben, amikor visszalátogat Ceglédre, ahol tíz éven keresztül szolgált, így kezdi prédikációját:

„Jézus Krisztusról szólni jöttem el hozzátok. Életem főadatának egyetlen értelmét ebben látom. Hozzátok jöttem, akik között Őt hirdetem tíz esztendőn keresztül. Őt, aki ifjúságom éveiben kegyelmesen megszólított, hogy kövessem. Őt hirdetem, akinek életemet a kezébe adtam – régen már.

Hosszú idő után jöttem el újra hozzátok, Őt hirdetni. Vágyódással jöttem. Mert el akarom mondani, el kell mondanom nektek, hogy még mindig az övé a szívem és az életem. Az öregedés éveiben is. Tudomásokra szeretném adni, hogy – minden ellenkező látszattal szemben is – Jézus nekem igen hűséges Úram maradt. Benne soha egy pillanatra nem kellett csalódnom. Jézus itt – a ceglédi szolgálat ideje alatt – igen megáldott. Közöttetek sokan vannak, akik ezt igen jól tudják. De Jézus áldó kegyelmét soha nem éreztem át olyan mélyen, mint akkor, amikor a keresztje alá hajtott és félreismerhetetlenül tudomásomra adta: Azt akarja, hogy ezt a keresztet hordozzam.

Jézus Krisztust jöttem tehát hirdetni közétetek.

És a keresztjét.

Mert ez a kettő elválaszthatatlanul együvé tartozik.”¹⁹

Az imádkozó és a „misztikus” Ordass

Talán kevesen tudják, hogy Ordass csendes tanító volt az imádkozás iskolájában is. A második félreállítása utáni években állította össze a *Nem tudok imádkozni. Imádkozóknak és imádkozni akaróknak szóló tanácsok* című kötetet.

---

¹⁹ Ordass Lajos, *Jó hír a szenvedőknek*, Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1992, 137-138.old.

Dóka Zoltán írja a bevezetőben: „Ordass Lajos úgy segít bennünket imádságos életre, hogy kézen fog és bevezet saját imádságos életének titkaiba.”

Ezek az imádságok, az Istennel való meghitt beszélgetések sokszor az imádkozás kudarcáról szólnak. Ordass imádságoskönyve engem arra a könyvre emlékeztet, ami tizenhat éves koromban nagy felfedezésem volt, Michel Quoist: *Itt vagyok, Uram*. Amikor kamaszként Quoist könyve kezembe került, úgy éreztem, hogy az őszinte, meditatív sorokból én sóhajtok Istenhez. „Szeretni szeretnék uram, szükségem van a szeretetre”. Akárcsak Quoist, Ordass is tapintattal szólítja meg olvasóját, tanári szeretettel hívja meg őt az imádkozás iskolájába. Csendesen medítál az imádsággal kapcsolatos nehézségekről, ellenvetésekről, de legfőképpen segíteni akar. Egy helyen például így ír: „annyi erővel szeretném ma elmondani, amennyivel ez csak lehetséges: az imádkozásban sokkal-sokkal fontosabb az, hogy Isten beszél hozzánk, mint az, hogy mi beszélünk hozzá”.²⁰

A könyv tizenkét nagy témára és 65 meditatív fejezetre oszlik. A nagy témák az alábbiak: I. Az imádkozásról általában, II. Ellenvetések, III. Óvások, IV. Mikor és hol imádkozzunk, V. Csüggesztő kérdések, VI. Bátorítlan kezdet, VII. Nehézségek és bátorítások, VIII. A hálaadó imádság, IX. Kérő imádság – magunkért, X. Kérő imádság – másokért, XI. A bűnnel küzdő imádság, XII. Az imádat.

Ordass imádkozó hangjára egyaránt jellemző az alázat és a józan őszinteség. Minden egyes meditatív fejezetet odavágó bibliai idézettel kezd. A kötet az imádság nehézségeinek tárgyalásától jut el az imádat magasságába.

A kételkedés kapcsán így bátorít: „Ha nem tudsz úgy imádkozni, amint szeretnél, imádkozzál, úgy, ahogy tudsz!”²¹ A szabad és a kötött imádság kapcsán így érvel az utóbbi fontossága mellett is:

„Amikor az ember a lelki-ébredés ajándékát kapja meg Isten Szentlelkétől, akkor rendszerint nagyon könnyen, bő sugárban, elevenen folyik szívünkől a szó árja az ajkunkra. Azonban ez nem mindig marad így. Általános tapasztalat szerint az életküzdelemben még a lelelkesebb keresztyénekre is elkövetkezik az apály, sőt az aszály ideje, amikor imafáradtság

---

²⁰ Ordass Lajos, *Nem tudok imádkozni. Imádkozóknak és az imádkozni akaróknak*, Budapest, Ordass Lajos Baráti Kör, 1992, 18. old.

²¹ uo. 60. old.

keríti hatalmába. Különösen ilyen lelkiállapotban meghálálhatatlan gazdagságunk a múlt tartaléka, a megőrzött írott imádság.”²²

Az egyház imádság-kincsét pedig a Jelenések könyve nyolcadik fejezete alapján mutatja be: „a múlt egy-egy imádsága olyan izzó lehet Isten oltárán, hogyha odavisszük melléje a magunk kihűlt szívét, azt is áttüzesíti.”²³

A kötet végének hangja a „Korona” a középkori Krisztus-himnuszok lángoló szerelemi énekeit idézi:

„Uram!

Imádva áldalak!...

Sorsomat e földön magyar hazámban jelölted ki. Itt szabtad meg földadataimat is. Itt szolgáló egyházad és sok hűséges gyermeked által világosan megmutattad nekem örök hazámat is. A Te országodat. Benne együtt lehetek azokkal, akik Téged örök Uruknak vallanak. Egykor pedig együtt lehetek mindazokkal, akiket Te üdvösségben részesítettél és a világ megalapítása óta országodba gyűjtöttél...

Uram!

Életem itt e földön sok nehézség között telt. Mint minden ember élete. De nemcsak sötét és riasztó emlékek torlódnak lelkemben. A te gyermeked vagyok és ezért már itt a földön is láttam a nagy és magasztos műveidet. Mert azokra ráhullott a Te örök dicsőségednek a fénye. Talán csak a visszfényt láttam itt az ideigvalóságban. De hitem azt mondja: egykor színről színre láthatlak dicsőséged teljes ragyogásában.”²⁴

Egy másik könyvet még 1955-ben, az első szilencium éveiben írt. Címe: *A keresztfa tövében*. A könyv először angol fordításban látott napvilágot 1958-ban Minneapolisban *At the Foot of the Cross* címen. Magyarul az Ordass Lajos Baráti Kör adta ki 1989-ben Scholz László előszavával. Ordass a passió történetét csendben, imádságként meditálja végig, a négy evangélium szövegét egybeolvasztja. Minden beszélgetést „Uram”-mal kezdi. A börtönviselt, s most félreállított magányos püspök ott térdel a kereszt alatt, tanít, prédikál, együtt imádkozik láthatatlan gyülekezetével. A szenvedésben ismeri fel élete értelmét:

---

²² uo. 72. old.

²³ uo. 73. old.

²⁴ uo. 145-146. old.

„Hálám azért kívánkozik ki belőlem, mert megáldottad és megvilágítottad életem legsúlyosabb rejtélyét. Megengedted, hogy én is a szenvedésben ismerjem föl saját életem értelmét. Nem arra rendelt Istenem, hogy jól-rosszul prédikáljak. Nem arra, hogy néha valahol emberekkel jót tegyek. Még kevésbé arra, hogy életem bizonyos szakaszaiban emberek részéről megbecsültetésben, vagy megtiszteltetésben legyen részem.

Életem értelme az lett, hogy Érted és Veled szenvedhettem. Úgy lehet: az emberek életem csődjének és gyalázatának tekintik a rajtam eseteket. Én áldalak, URAM, hogy keresztfád tövébe állítottál. Most már tudom: ezért kellett élnem. S ez nagyon jó. Ezért vágyódom most is keresztfád tövében Veled beszélni.”²⁵

Itt kell említést tennünk Ordass Lajos izlandi nyelvből készült fordításáról: Hallgimur Pétersson 17. századi izlandi költő *Passió-énekek, Elmélkedések Krisztus urunk szenvedése felett* című verses költeményét magyarra fordította. E könyv kedvéért tanulta meg az izlandi nyelvet, s ezért kezdett verstannal foglalkozni. Munkájának elismeréseként 1971-ben az izlandi egyetem díszdoktorrá avatta. A megtisztelő kitüntetést személyesen természetesen nem vehette át.

Ha beszélhetünk „protestáns misztikáról”, akkor Magyarországon azt hiszem Ordass Lajos áll legközelebb ehhez a kategóriához. A csendes, szótlan, „északi” (nordikus) ember Krisztust forró szerelemmel szerető ember misztikája ez.

A szépíró és a fordító Ordass

Befejezésként néhány szót Ordass Lajos szépírói és fordítói munkásságáról is kell szólnunk. Alkata, élete, művészi hajlama valamiképpen predestinálta is erre. Nem véletlen, hogy teológiai tanulmányaival párhuzamosan bölcsészstudiumokat is folytatott. Leginkább a próza műfajához érzett tehetséget, bár alkata drámai, nyelvezete sokszor lírai volt. *Vádirat* címen írt egy regényt, amely először angol nyelven nevének elhallgatásával jelent meg Amerikában: *Indictment. A Novel from Behind the Iron Curtain* (Minneapolis, 1960) Magyarul az Ordass Lajos Baráti Kör adta ki 1989-ben. Különös tehetsége volt a novellához. Az 1954-ben írt „Magánzó” című novelláját a *Keresztyén Igazság* 28. száma közölte. Az ostrom alatt fordította le mártírhaltán halt dán lelkész-írónak, Kaj Munknak három drámáját.

---

²⁵ Ordass Lajos, *A keresztfá tövében*, Ordass Lajos Baráti Kör, 1989, 10. old.

Még ceglédi lelkész korában fordította le norvégból Lyngar Einar *A fáklya* c. könyvét fiataloknak („Áhítatkönyv keresztyén ifjak részére”) Újra kiadta az Ordass Lajos Baráti Kör.

Ugyancsak lefordította Giertz Bo *A házát kősziklára építette és a Hitből élünk* c. műveit. Kierkegaard *Önvizsgálat* című híres munkájának 1959-ben első részét szintén lefordította magyarra. Erről értekezett Vajta Vilmos: „Hit és élet összecsengése Kierkegaard Ordass Lajos fordításában” c. előadásában, ami 1989-ben meg is jelent, s a fordításról Vajta Vilmos ezt írta: „A magyar nyelvbe öltöztetett szöveg nemcsak veretes szépségű, hanem pontossága a kierkegaardi nyelvezet sajátosságait is visszatükrözheti a magyar olvasó számára.”²⁶

Előadásunkban tehát láttuk, hogy Ordass nemcsak szenvedő és keresztet hordozó egyházvezető volt, hanem sokoldalúan tanító és alkotó lelkipásztor is. Az egykor elhangzott és írásban fennmaradt igehirdetéseai számunkra is aktuálisak. Az imádságról szóló „tankönyvből” mindnyájan tanulhatunk. Szépírói, fordítói munkássága pedig szoros összhangban van lelki alkatával és „északi”, misztikára hajló,

---

²⁶ Vajta Vilmos, *Hit és élet összecsengése. Kierkegaard - Ordass Lajos tolmácsolásában*. Keszthely, Ordass Lajos Baráti Kör, 1990. 16. old.

ORDASS LAJOS ÉS 1956²⁷

Tisztelt Hölgyeim és Uraim !

Azt a megtisztelő felkérést kaptam, hogy az elkövetkező húsz percben Ordass Lajos evangélikus püspök és az evangélikus egyház 1956-os szerepéről szóljak. A feladat egyszerre könnyű és nehéz. Könnyű, mivel a Magyarországi Evangélikus Egyház a legkisebb, mindössze kb. 400.000 hívet számláló történelmi egyház, melynek tagjai hazánk magyar, német és szlovák etnikumú lakosságaiból származnak. E kevert nemzetiségű kisegyház nemcsak létszámából adódóan, hanem – mint majd látni fogjuk- teológiai megfontolásból sem vállalt közvetlen, aktív politikai szerepet, szemben a katolikus vagy a református egyházzal. Mindazonáltal mégis nehéz e kérdésről beszélni, hiszen a történelem elől az evangélikus egyház sem akart és nem is tudott kitérni, sőt nagyon is sajátos felelet adott a kor kihívásának. Áttekintésünket eléggé korlátozza az a tény, hogy e korszak levéltári kutatásokon alapuló feltárása még nem történt meg.²⁸ Ezért elsősorban

---

²⁷ Elhangzott a Szent László Akadémián, 1997. október 11-én. Megjelent: „Ordass Lajos és 1956” In, *Az 1956-os forradalom és szabadságharc. Szimpózium (1997. október 11-12)* Konrad Adeneauer Alapítvány, Alapítványi kiadások X. Budapest, 1997, 37-44.old.

²⁸A korszakról szóló cikkek, tanulmányok vagy könyvek forrása mindezekig még mindig elsősorban Ordass Lajos *Önéletrajzi írások* c. könyve, amelynek első kötete 1985-ben, folytatása 1987-ben jelent meg az Európai Protestáns Szabadegyetem (Bern) kiadásában. A két kötet sajtó alá rendezője, szerkesztője, a jegyzetapparátus készítője Szépfalusi István bécsi evangélikus lelkész volt. Az Ordass-kutatás nemzetközileg elismert alakja a Norvégiában élő Terray László, akinek Ordass-életrajza 1984-ban norvégül (Luther Verlag), majd 1990-ben németül (Martin Luther Bund), ugyanebben az évben *Nem tehetett mást* címen magyarul (Ordass Lajos Baráti Kör), s végül 1997-ben angolul (Fortress Press) is megjelent. Az egyszerre hitelesen és színesen tudósító életrajz elsősorban a külföldi olvasók tájékoztatására készült az akkor még nem publikált *Önéletrajzi írások* alapján. Az evangélikus egyház 1956-os szerepéről Giczi Zsolt szegedi egyháztörténész tett közzé egy tanulmányt: „Az evangélikus egyház és az 1956-os forradalom”, *Protestáns szem-*

Ordass Lajos püspök „*Nagy idők kis tükre*” címen megírt önéletrajzi írásaira fogunk támaszkodni a rendelkezésre álló másodlagos irodalom mellett.

Ordass Lajos 1945-től haláláig volt a Magyarországi Evangélikus Egyház püspöke, e tisztet azonban mindössze öt évig gyakorolhatta, azt is két részben: 1945 és 1948, valamint 1956 és 1958 között. Életpályája magasságokat és mélységeket kiabrázó sajátos drámai életút, amit én egy angol nyelvű tanulmányban²⁹ öt „felvonásra” osztottam. Az öt felvonás: I. Út a püspökség felé (1901-1945), II. Az első püspöki szolgálat idehaza és külföldön (1945-48), III. Börtön és kényszerhallgatás (1948-1956), IV. Ismét a püspöki székben (1956-1958), V. Másodszeri félreállítás, hosszú hallgatás (1958-1978).

Jelen előadásomnak a témája azonban nem Ordass Lajos életpályája, hanem 1956-os szerepe. Ahhoz azonban, hogy ezt a történelmi szerepet megértsük, szükséges az életrajz néhány pillanatának, az „előzményeknek” a felvillantása.

1. Az előzmények

Ordass a Délvidéken, Bácskában látja meg a napvilágot Wolf Arthur német származású evangélikus tanító egyik gyermekeként. Teológiai tanulmányai, majd segédlelkészi szolgálatai után Svédországban tölt egy tanévet 1927-28-ban. Tíz éven keresztül a ceglédi gyülekezet lelkésze, 1941-ben kerül Budapestre, a Kelenföldi gyülekezet lelkészeként. Tudatosan magyarnak vallja magát: 1942-ben nyíltan elhatárolja magát azoktól a német származású lelkészek kezdeményezésétől, akik a németországi evangélikus egyházhoz akartak szervezetenként csatlakozni. A háború alatt élénken követi a norvég egyház nácizmus elleni harcát, le is fordítja, sőt saját költségén ki is nyomtatja egy jeles északi teológus tudósítását a norvég egyházi harcról. Magyarország német megszállásának napján határozza el, hogy családi nevét „Wolf”-ról „Ordass”-ra magyarosítja. Közvetlenül a

---

le, LIX (VI. új) évfolyam 1. szám 1997-1. 49-65. old. Giczi Zsolt is csak a publikált forrásokra, a korabeli egyházi sajtóra hivatkozik, s e hézagpótló, tárgyilagos hangú tanulmány elolvasása után egyre inkább érezzük, hogy levéltári kutatásokra alapuló „mélyfúrásokra” van szükség az alapos és árnyalt kép kialakításához. Erre a feladatra a jelen előadás természetesen nem vállalkozhat.

²⁹Tibor Fabiny Jr, „Bishop Lajos Ordass and the Hungarian Lutheran Church”, *Hungarian Studies*, 10-1 (1995), 65-97. old.

háború után, 1945 augusztusában választják meg a Bányai Kerület püspökének, Raffay Sándor utódjának.

Ordass püspökké választása után szinte azonnal felemeli hangját minden olyan közérdekű kérdésben, amely egyházának tagjait érinti, így most a magyarországi németiség erőszakos kitelepítése, vagy a magyar-szlovák lakosságcsere igazságtalanságai ellen tiltakozik. 1947-ben öt hónapos nyugat-európai és észak-amerikai körutat tesz, azért, hogy segílyt szerezzen a háború sújtotta hazai egyháznak. 1947-ben alakul meg a svédországi Lundban a Lutheránus Világszövetség, ahol alelnöknek választják meg. Hazatérte után szembesülnie kell az egyre erősödő egyházellenes kommunista nyomással. Az állam és az egyházak közötti feszültség az egyházi iskolák államosítása körül lesz a legélesebb. Ordass Lajos (szemben például Túróczy Zoltán püspöktársával) meggyőződéssel vallja, hogy az egyházi iskolák is az egyház testéhez tartoznak. 1948-ban a három történelmi egyház három különféle választ adott új történelmi helyzetre: Mindszenty bíboros szerint az egyháznak politikai szerepe is van, s ezért a „rezisztencia” útját választotta, Bereczky Albert református püspök prófétai hangú „bűnbánat-teológiát” hirdet meg, Ordass Lajos lutheránus útja természetesen Mindszentyéhez áll közelebb, de azért lényegi különbség is van a katolikus és az evangélikus válasz között. Ordass a lutheri „kettős birodalom tanítás” alapján megkülönbözteti az evangéliumot és a törvényt, az egyházat és az államot. Vallja, hogy az egyháznak nem politikai, hanem teológiai küldetése van, tehát kölcsönösen gyengítő hatással jár, ha az „egyház klerikalizálja az államot” vagy „az állam szekularizálja az egyházat”. Fontosnak véli, hogy az egyház egyház maradjon, és identitását ne adja fel, de ugyanakkor a világ felé is van üzenete: az egyház „az állam lelkiismerete”. Ordass szerint a főpásztornak nem kell, sőt nem is szabad politikussá válnia, hanem *egyhásvédelmi harcot (de nem politikai ellenállást)* kell folytatnia a nyáj érdekében.

Nos, Ordass ezért védelmezi szenvedélyesen az iskolákat, ezért nem engedi, hogy az állam beleszóljon, hogy kik legyenek az egyház világi vezetői, és – ezért kell aztán végül Ordass Lajosnak a börtönbe mennie 1948 szeptember 8-án.

A szégyenletes koncepciók kirakatperben „a dollársegély bejelentésének tudatos elmulasztásával” vádolják és két évi fogházra ítélik. Közvetlen kiszabadulása előtt, 1950. április 1-én az egyházi bíróság is (mint utólag kiderült: megfélemlítés alatt) elítéli és megfosztja püspöki tisztétől. 1950 május 30-án szabadul Vácott. Időközben a négy egyházkerületből csak

kettő lesz, s mindkét püspöki székre az állam bizalmát élvező személyek ül be: Dezséry László lett a Déli egyházkerületi, Vető Lajos pedig az Északi egyházkerület püspöke. Ordass hat esztendeig teljes elszigeteltségben él: papjai kerülnek, ő passióelmékedéseket ír és fordít. Elkészül önéletrajzi írásainak első része. A másodikat azonban a történelem fogja írni.

2. 1956 Ordass püspök életében

Az események 1956 nyarán kezdenek élénkülni. 1955-ben az Egyházak Világtanácsa úgy döntött, hogy 1956 nyarán a magyarországi Galyatetőn tartják a Központi Bizottság ülését. 1956. június 1-én a „Kotima” című finn újságban megjelenik, hogy „Az Ordass-ügyet újra elő kell venni.” És a nyár folyamán Dezséry László és Vető Lajos püspökök, majd Horváth János az ÁÉH elnöke sorra adják egymásnak a kilincset Ordass Márvány utcai lakásának ajtaján. Mi is az oka e váratlan és többszöri látogatásnak?

Az államot kiszolgáló püspököknek és az Állami Egyházügyi Hivatal vezetőjének az okozza a nyugtalanságot, hogy az EVT Központi Bizottság vezetői minden bizonnyal találkozni akarnak Ordass Lajos börtönviselt püspökkel, akit a Lutheránus Világszövetség 1947-ben megválasztott alelnökének. Számukra nem mindegy, hogy Ordass hogyan fog nyilatkozni az egyház jelenlegi helyzetéről, a vezetőkről, önmagáról. Rehabilitálását is kilátásba helyezik. Ordass a tárgyalások alatt mindig hangsúlyozza, hogy saját sorsa nem választható el az 1950-ben elítélt, s a gyülekezetiükből elmozdított Keken András és Kendeh György lelkészek sorsától.

A Lutheránus Világszövetség vezetői: Hanns Lilje elnök Carl E.Lund-Quist főtitkár többször meglátogatják Ordass a Márvány utcában, ahol Ordass rehabilitációjáról beszélnek. Hanns Lilje egy alkalommal ezt mondja Ordassnak: „A te megállásod a nyugati világ számára a keresztyén megállás szimbólumává lett.” Augusztus 3-án Hanns Lilje, Lund-Quist, Franklin C. Fry (EVT ügyvezető elnöke), Willem A.Vosser't Hoof (EVT főtitkár), Dezséry László és Vető Lajos püspökök, Horváth János és Miklós Imre, valamint Ordass Lajos megállapodnak abban, hogy Ordass rehabilitálása után előbb teológiai tanárként működhet, majd visszatérhet a püspöki székbe. A nyilvánosság azonban erről mit sem tud, s az ígéreteket nem követik gyorsan a tettek.

Közben azonban a lelkészek körében is megindul egyfajta mozgolódás. Laborczy Zoltán nagybaráti lelkész augusztus 28-30-ra meghívja parókiájára az evangélikáció és az ébredés ügyét szolgáló lelkésztársait, akik „Észre-

vételek”-et fogalmazzák meg, az evangélizáció felülről irányított elhanyagolásáról, valamint leírják, hogy szükséges „széleskörű egyházi önvizsgálat, bűnbánattartás és tisztulási folyamat az utóbbi évek hibái tekintetében.”

Szeptember folyamán Balatonszárszón és Fótton tartanak lelkészkonferenciákat, ahol a lelkészek egyre inkább sürgetik a kompromittálódott egyházvezetők lemondását. Végül is a nemzetközi nyomás, valamint a lelkészek egyre erősödő hangjának engedve 1956. október 6-án a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága hivatalosan is érvényteleníti az Ordassra vonatkozó 1948-as ítéletet és felmenti a vád alól. Két nappal később, „az államhatalom intézkedései után kullogva” az Egyetemes Egyház Törvényszéke is kimondja Ordass teljes rehabilitációját. Egyházjogi szempontból úgy tekint, hogy nem volt ellene fegyelmi eljárás és megilleti őt az erkölcsi és anyagi kártérítés.

Október 9-én az országos esperesi értekezleten Vető Lajos 24 pontban foglalja össze, hogy mit tettek az egyházi élet javításáért. Jóvátételekről, új bizottságok létrehozásáról, a sajtó megújításáról határoznak, de Vető ekkor még hozzátézi: „az úton, amelyen... elindultunk a felszabadulás után, egyházunkban semmiképpen sem jelenthetnek lényegi törést a mai idők figyelemreméltó eseményei...”³⁰

Október 12-én újra alakulnak az egyházi lapok szerkesztőbizottságai, Keken András, Veöreös Imre, Ordass Lajos kerülnek be a szerkesztőbizottságokba, vagy azok élére. Ordass Lajos október 14-én prédikál először a budahegyvidéki gyülekezetben, nagyszámú hallgatóság előtt.

Meg kell emlékeznünk az október 16-18. között tartott főtí, VII. lelkészkonferenciákról, ahol a résztvevők kifejezték, hogy a „tisztulást nem tekintjük befejezettnak. Meg vagyunk győződve arról, hogy ennek a tisztulási folyamatnak a jog, az igazság és az erkölcs, valamint egyházunk becsületének teljes visszaállása napjáig folytatódnia kell”.³¹ Javasolták többek között Pálffy Miklós állandó dékáni megbízásának a megszüntetését, Ottlyk Ernő tanári működésének megszüntetését, a lelkészi becsületszék felállítását, a sajtóosztály teljes átrendezését. Grünvalszky Károly főtitkár október 18-án be is adta lemondását. Talán e forró hangulattal is magyarázható,

---

³⁰*Evangélikus élet*, 1956. október 14. 2. old. Idézi Giczi, 54-55. old.

³¹Ordass, *Önéletrajzi írások*, 410. old.

hogy Dezséry és Vető püspökök október 19-én fogadták a nagybaráti nyilatkozat aláíróinak képviselőit is.

Az állammal való megállapodások alapján Ordass Lajos 1956. október 24-én kezdte volna meg előadásait a Teológiai Akadémián. Az október 23-án kitörő forradalom azonban elsöpri ezeket a terveket. Horváth János már október 23-án kéri telefonon Ordasst, hogy vegye át a Déli Egyházkerület vezetését. Dezséry október 25-én közli Mihályfi Ernővel lemondási szándékát, majd hivatalos lemondólevelét október 30-án fogalmazza meg. Így kezdi lemondólevelét az egykori kommunista püspök: „A magyar ifjúság véres, gyönyörű küzdelmének, az egész magyar nép szenvedésének, a nemzeti nyomorúság után a nemzeti függetlenség biztos reménységének fénye ragyog be most mindent.” Hasonlóan elvtelen Vető Lajos november 1-én kelt lemondó levele. Most tőle idézek: „Magyar népünk és különösen hős ifjúságunk világraszóló dicsőséges küzdelemben leverte magáról a bilincseket.”³²

Ordass püspöki székbe való visszatérésének most már nincs formai akadálya, így a reformáció napján, október 31-én ő tartja az ünnepi istentiszteletet, amikor Keken András a gyülekezet lelkésze üdvözöli a hivatalába visszatérő püspököt. Ugyanezen a napon a budapesti evangélikus lelkészek, teológiai tanárok és teológiai hallgatók nyilatkozatot tesznek közzé melyben kifejezik, hogy „teljes szívvel azonosítjuk magunkat a magyar nép hősiess szabadságharcával, amelyet hazánk függetlenségéért vív.”³³

Ordass november 1-én vette át a hivatalát, s valószínűleg ugyanezen a napon találkozik rövid időre Mindszenty bíborossal. A látogatás azonban szigorúan protokolláris jellegű és csak pár percig tart.³⁴ Szó sem volt tehát „ellenforradalmi” összeesküvésről, mint ezt később állították.

1956. november 2-án 17 óra 45 perckor szólal meg Ordass püspök rádiószózatával magyar, angol, német és svéd nyelven a Szabad Kossuth Rádióban. A beszéd határozottan egyházas és nem politikus. A magyar ifjúsághoz és a külföldi hittestvérekhez szól. A nyugattól gyógyszert és segítséget kér. Így hangzik a rádiószózat:

Az első érzés, melyet szoba öntök, legyen a hálaadás a hatalom egyetlen és örök Urának, Istennek. Az Ő sújtó keze jelenti számunkra a megpróbál-

---

³²A lemondólevelek olvashatók Ordass, i.m. 570-571. ill. 573-574. old.

³³*Evangélikus élet*, 1956. november 4. 1. old.

³⁴Ordass, i.m. 575. old.

tatást, fölemelő karja juttat minket minden örömhöz. Ha sújt, ha áld, Őt magasztaljuk.

Szólok hazánk ifjúságához. Ifjúságunk meglátta, hogy az út, amelyen vezetni akarták, nem magyarságunk útja. Éppen ezért nem lehet a magyar jövődől dolgozó ifjúság útja sem. Ennek a fölismerésnek első következménye az volt, hogy az ifjúság nemzetünk szabadságáért sikra szállt. Az a reménység éltet, hogy ugyanez az ifjúság fölismerte, vagy most ismeri föl, hogy magyarságunk jövője csak az örök Isten vezetése mellett található meg.

Kegyelttel adózunk mindazoknak, akik ebben a harcban életüket áldozták. Hálával azoknak, akik sebeket viselnek, részvéttel azoknak, akikre most az életveszteség miatt gyász borul.

Szólok hazánk evangélikus egyházának gyülekezeteihez és lelkipásztoraikhoz. Mi, néhányan – akik a fővárosban össze tudtunk gyülekezni –, kinyilatkoztattuk, hogy népünk szabadságharcával azonosítjuk magunkat. Ezt kérem most mindannyiótoktól. Meggyőződésem, hogy egyházunk népe, a nemzet összességének legjobban fölfogott ügyét akkor szolgálhatja a legnagyobb hűséggel, ha életét és cselekedeteit Isten szent igéjének irányítása alá helyezi. Végezzük el mindannyian az emberszeretet annyi munkáját, amennyire csak képesek vagyunk a nekünk adott erők szerint. Végezzetek hű szolgálatot a megbékélés érdekében. Kapcsolódjatok be az újjáépítés munkájába.

És van testvéri szavam a külföldön élő hittestvérekhez is. Isten szent nevében intézek néhány szót hozzátok, a nagyvilágban élő hittestvéreink. A közelmúltban jártak itt közöttünk képviselőitek. Megtapasztaltuk azt a szeretetet, mellyel egyházunk szabadságáért folyó küzdelmünket támogatták.

A szabadság útján elinduló egyházunk és nagyon nehéz megpróbáltatás alatt lévő hazánk nevében szólok most hozzátok, drága hittestvérek. A független Magyarország nemzeti kormánya kinyilatkoztatta országunk semlegességét. Kérlek Titeket, hogy minden Töletek telő segítséget adjatok meg nekünk ahhoz, hogy hazánknak ez a semlegessége elismertessék és így megtalálhassuk jövődönk útját.

Isten mindenható vezetése alatt mi szeretnénk a legjobb egyetértésben élni a világ minden népével. Jelenleg igen nehéz feladatok előtt állunk. Szabadságküzdelmünk sok életet követelt áldozatul, sokan vannak tehát, akik elvesztették földi támaszukat, sokan sebesültek meg a küzdelmek között, nekik gyógyszerekre van szükségük. Sok kárt szenvedtünk épületeinkben és földi javainkban is.

Jézus Krisztus nevében kérlek Titeket, segítetek rajtunk. Mindent megteszünk, ami erőnköböl telik, hogy hozzánk irányított adományaitokat egyházi szervezeteink közreműködésével azokhoz juttassuk el, akik legjobban rászorulnak a keresztyén szeretet segítségére. Isten áldása legyen rajtatok.

*Most pedig engedjék meg, hogy külföldi hittestvéreinkhez szóló kérésemet az ő nyelvükön is tolmácsolhassam.*³⁵

1956. november 3-án Ordass értekezletet hív össze az elérhető lelkészek és teológiai tanárok számára, ahol mintegy ötven személy gyűlt össze, közöttük Túróczy Zoltán és Szabó József nyugalmazott püspökök, Dr. Götthe Ervin egyetemes ügyész, Dr. Sólyom Jenő teológiai tanár, Dr. Keken András, Scholz László, Dr. Schulek Tibor lelkészek. Mindenek előtt személyi kérdésekről döntenek: elhatározzák, hogy a lemondott Vető Lajos helyére az 1952-ben lemondásra kényszerített Túróczy Zoltánt hívják vissza püspöki székbe, a sajtóosztály élére Botta István kerül, az *Evangélikus élet* szerkesztője Dr. Keken András lesz, a segélyek szétosztására Kende György kap megbízatást. Amikor Keken András beszámol arról, hogy Horváth János ÁÉH elnököt a forradalmárok állítólag fogva tartják, a résztvevők úgy döntenek, hogy mindent megtesznek Horváth biztonsága érdekében.³⁶

1956. november 4-én az *Evangélikus Élet* Dr. Keken András vezércikkével jelenik meg, melynek címe: „Együtt az ország népével”. A katarzis pillanata ez. A megújított egyházvezetés e nap sorsfordító tragikus eseményét még hosszú időn keresztül nem érzi a bőrén. Ordass Lajos vezetésével még másfél évig – mintegy a béke szigetén – virágozik a gyorsan és ügyesen átalakított egyházi élet. E „sziget-korszak” sajtós, csodálatos és ellentmondásos történetének ismertetése azonban egy újabb előadást igényelne.

Köszönöm a figyelmet.

---

³⁵ Ordass Lajos: Rádiószózat, in: uő: *Válogatott írások*, Válogatta és az utószót írta: Szépfalusi István. Bern, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1982, 188-189. old.

³⁶Ordass, i.m. 585. old.

ORDASS EGYHÁZSZEMLÉLETE³⁷

Bevezetés

Az itt következő tanulmányban a Magyarországi Evangélikus Egyház elmúlt hat évtizedét egy speciális szempont alapján kívánom vizsgálat tárgyává tenni. Nem egyháztörténetet írok, nem is az egyházi események krónikáját fogom felrajzolni, hanem az egyházkormányzás „teológiai alapjait” szeretném *tizenkét püspöki és egy diszdoktori székfoglaló beszéd* segítségével feltárni. Tanulmányom címének genitívuszos szerkezete egyszerre két dolgot is jelent: az egyház kormányzóinak a teológiáit, valamint az egyházkormányzásról szóló teológiákat és retorikákat. E kettős értelmet többnyire összekapcsolom, s arra a kérdésre keresem a választ: milyen teológiai vagy „álteológiai” szempontok szerint irányították a viharos 20. századi kelet-európai történelem és politika tengerén az egyház hajóját annak kormányosai. Az elmúlt hatvan év *tíz püspökét* (Túróczy Zoltán, Ordass Lajos, Szabó József, Dezséry László, Vető Lajos, Káldy Zoltán, Ottlyk Ernő, Nagy Gyula, Harmati Béla, Szebik Imre) szólaltatom meg. Nem arcvonásaikat festem meg, hanem arra vagyok kíváncsi, hogy *mit és hogyan mondtak*, amikor megkezdték szolgálatukat. Püspöki székfoglalóik teológiája és retorikája vajon mennyiben előlegezi későbbi tényleges szolgálatukat?

Nem „egyházpolitikai” tanulmányt írok, mivel véleményem szerint az egyház és a politika találkozása nem szükségszerűen „egyházpolitika”, hiszen – mit ezt az egyháztörténész Botta Istvántól tanultam: „egyházpoli-

---

³⁷ Részlet az „Egyházkormányzói programok (1939-1990) teológiai alapjai” című kéziratomból, amelynek itt a bevezetőjét és az Ordass püspökre vonatkozó részét közlöm. Az írásnak egy rövidített, angol nyelvű változata előadásban hangzott el „Theologies of Church Government Within the Hungarian Lutheran Church. Perspectives from Above and Below” címen a dániai Sandbjergben 1999. október 23-án. Az előadás német nyelvű változata: „Bekenner und Angepasste. Skizzen zu einem noch nicht gäklärten Kapitel der jüngsten lutherischen Kirchengeschichte Ungarns” a *Glaube in der 2. Welt* című folyóiratban jelent meg. No.6, 2000. 14-21. old.

tikája” csak az államnak és nem az egyháznak van. Valóban: „egyházpolitika” címszóval aligha találkozunk teológiai dogmatikában, ekkleziológiával (egyházattal) s ezen belül az egyházvezetés kérdéseivel annál inkább. Vagyis az egyházkormányzásnak *teológiai alapokon kell nyugodnia*; más kérdés azonban, hogy ennek a teológiának természetesen vannak politikai vetületei, de az egyház esetében a politikának kell a teológiára épülnie és nem fordítva. Az egyházban minden gyakorlati kérdésnek valamilyen hitbéli döntésen, s azt racionálisan megindokoló teológiai premisszákon kell alapulnia. A teológia számomra nem az elit tudománya, nem valamilyen egyházi „luxuscikk”, hanem az egyház kincsének, az evangéliumnak értelmi kifejtése. Végeredményben minden hívő ember, aki gondolkodik és beszél a hit kérdéseiről, teológusnak tekinthető.

A *hiteles* és a *hamis* szó közötti különbségtétel, és *egyházunk elveszett hiteles szavának keresése* másfél évtizede foglalkoztat.³⁸ A gondolati és a nyelvi-retorikai megformálásra figyelő tanulmányom ezért sokkal inkább teológiai és hermeneutikai irányultságú, mert a nyelven, a beszédmódon, a retorikán keresztül szeretném az *egyház lényegét* megközelíteni. A hermeneutika és az ekkleziológia tehát szorosan összefügg. Az egyes beszédek visszaadása és elemzése közben szükségszerűen teológiai kritikát is fogok gyakorolni. Azt szeretném elérni, hogy teológiailag az *egyházról* tanuljak valamit, és zárójelben azért jobban megértsem, és megértessem saját egyházam közelmúltjának szomorú történetét és alig derűsebb jelenét. Meggyőződéssel vallom, hogy *az egyház Krisztus teste*, ugyanakkor azt is bevallom, hogy gyermekkorom óta engem nemcsak vonzott, hanem taszított is az a test, amelyet Magyarországi Evangélikus Egyháznak hívtak. Kamaszfejjel viszonylag felülről sok olyan jelenséget tapasztaltam, amit elfogadhatatlannak találtam és ezért kritikusan elutasítottam. Akkoriban még csak ösztönösen éreztem, de ma már egyértelműen látom, hogy az egyház teste tőle az idegen eszmék nyomására belső metamorfózison ment át: idegen, sőt ellenséges eszmék és erők fokozatosan megszállták, majd mint-

---

³⁸ „Dóka Zoltán Nyílt levelét én hosszú évek óta az első hiteles nyilvános hangnak tartom... Mi irodalmárok különlegesen fájlaljuk, hogy, ... ebben az egyházban mennyire elveszett a szó hitele és valósága” – írtam 1984. szeptember 3-án Kevházi Lászlónak. 1993. szeptember 21-én „A szó hitele és a megújulás” címen Nagy Gyula nyug. püspök visszaemlékezéseivel kapcsolatban levelet írtam a *Lelkipásztor* szerkesztőjének *Lelkipásztor*, 1993/11.410.

ha csendben „le is fejezték” volna.³⁹ Az egykoron csak ösztönösen érzékelt folyamatot jelen tanulmányomban tudatosan szeretném feltárni. Az egyes székfoglalók rekonstruálását igyekszem korrekt módon elvégezni: az olvasó egyszerre hallhatja majd a püspökök és a mai kritikai elemző hangját.

Néhány évvel ezelőtt jelent meg Bogárdi Szabó István könyve: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*,⁴⁰ amely eredetileg a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán megvédett teológiai disszertáció volt. A szerző a néhai Vályi Nagy Ervin⁴¹ budapesti valamint Gerhard Sauter⁴² bonni teológusok elvi iránymutatását követve, de módszertanilag kétségtelenül eredeti és egyedülálló módon az ún. „szolgálat-teológia” geneziséét kutatva négy évtized hivatalos dokumentumainak értelmezése alapján jelenítette meg e korszak magyar református egyházának teológiai arculatát. Bogárdi Szabó nem az egyháztörténet, hanem az ekkleziológia témakörébe tartozó rendszeres teológiai munkát írt. Az olvasó első, spontán reakciója a tisztelet és a sajnálkozás vegyes érzése, hogy a szerző halálosan komolyan vesz olyan dokumentumokat, amelyekről az egykori és mai józan egyháztagok maguktól a lehető legtávolabb tartottak és tartanak. Ám Bogárdi Szabónak teljesen igaza van, amikor az egészséges lelkű egyháztagok averzióját megértve mégis azt írja: „ennek a »teológiának« rendkívül komoly szerepe volt a Magyarországi Református Egyház identitás-vesztésében”.⁴³

Véleményem szerint e szövegelemző módszernek az evangélikus püspökök beszédeire történő alkalmazása a Magyarországi Evangélikus Egyház jelenleg tapasztalt identitás-vesztésének, elerőtlenedésének és eljelen-téktelenedésének megértéséhez is nagyban hozzásegíthet. Felvetődhet per-

---

³⁹ Lásd a jelen kötetben, 9. old.

⁴⁰ Bogárdi Szabó István, *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*. Societas et Ecclesia 3, Debrecen, 1995. Lásd ifj. Zászkaliczky Pál recenzióját: „Teológia volt-e a teológia, avagy némi irigykedés református testvéreinkre” *Keresztyén Igazság Új Folyam* 41. szám 1999. tavasz 36-39. old.

⁴¹Vályi Nagy Ervin, „Ekkleziológiai kérdések a mai teológiában” *Theologiai Szemle* 1970, 142-148 és *Minden idők peremén* Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Budapest 1983

⁴²Gerhard Sauter, „Teológia és egyházvezetés”, *Egyház és Világ*, 1991, 23-24 sz. 22sk.

⁴³Bogárdi, i.m., 69. old.

sze bennünk, hogy a püspöki székfoglalók alkalmi-protokoll beszédek, s talán nem reprezentálhatják kellőképpen sem a püspök valódi munkásságát, sem az akkor kezdődő korszak teológiai irányultságát. Ez azonban csak féligazság, hiszen a leendő episzkoposzok többnyire valamilyen hitbéli és teológiai meggyőződés alapján vállalják küldetésüket, s ezt székfoglaló beszédekben nem is rejtik véka alá. Bármiképpen is irányítja az egyház hajóját a történelem viharán át az egyház Ura, a kormányosok képzettsége, szemléletmódja, programja valamennyire mégiscsak meghatározza azt az utat, amelyen az egyház az elkövetkezendő években vagy évtizedekben járni fog. Van, akinek hosszabb, van, akinek rövidebb idő adatott az egyházvezetésre. Ez a „rövidebb idő” nem egyszer „akadályoztatás” miatt történt, s ilyenkor egy-egy eltávolított püspök „negatív jelenléte” határozta meg az egyház arculatát. A későbbi rehabilitálások is ezt bizonyították.

Kétségtelen, hogy az egyház nem azonosítható az egyházvezetéssel, de az sem vitatható – mivel utólag könnyen belátható – hogy az egyház kormányosai jó vagy rossz irányba navigálták-e az egyház hajóját. A mai egyházvezetés részéről a múlt elemzése kapcsán gyakran hangzik el az a némileg kegyes teológiai megállapítás, hogy „Istené az ítélet”. Ez azonban ismét csak *féligazság*, hiszen a végső ítélet valóban a számunkra sok meglepetést tartogató Istené, ám a jelen helyzet megértéséhez elengedhetetlen a múlt *értékelő* feltárása, s teológiai kritikai zsinórmértékkel annak a megállapítása, hogy tiszta vagy hamis főpásztori szó hangzott-e a nyájhoz.

Amikor a következőkben az egyes püspöki székfoglalókat elemzem, természetesen kettős irányból vizsgálhatom a szövegeket: részint arra vagyok kíváncsi, hogy a programadó püspökök milyen teológiai apriorikkal kezdték meg az egyházkormányzati munkát, ugyanakkor történeti távlatból, immár retrospektíve, azt is megállapíthatom, hogy az egyes programokból mi és mi nem valósulhatott meg. Egy esetben egy doktori székfoglaló beszédet is vizsgálat alá veszek, miközben a kor egyháztörténetének legfontosabb eseményeit természetesen háttérként vázolni igyekszem.

A kommunista állammal való viszonyuk alapján a püspökök egyházkormányzói munkásságának megkülönböztetésére a hitvalló, a kompromisszumkereső, a kollaboráns és az átmeneti kategóriáit alkalmazom, azzal a megszorítással, hogy e kategóriák alkalmazásával nem erkölcsi ítéletet akarok mondani, s azt is tudom, hogy nem lehet őket mereven alkalmazni; ám az egyházvezetői programok kontúrjainak szétválasztására mégis alkalmasnak tűnnek.

A hitvalló Ordass egyházszemlélete

Ordass Lajos⁴⁴ előbb ceglédi esperest, majd Budapest kelenföldi lelkészét – Raffay Sándor püspök utódjaként a II. világháború befejezése után – 1945-ben iktatták be. Sokáig vitatták, de ma már általánosan elfogadott nézet, hogy Ordass Lajos 1945-től haláláig volt a Magyarországi Evangélikus Egyház püspöke, e tisztet azonban összesen mindössze öt évig gyakorolhatta, azt is két részben: 1945 és 1948, valamint 1956 és 1958 között.

Mielőtt 1945. szeptember 27-én tartott a székfoglalójának ismertetésére térek rá, utalnom kell arra, hogy Ordass a püspöksége előtt is gyakran hallatta hangját az egyházi közéletben. Ordass egyházi közéleti szereplése a háború előtt és alatt is jelentős volt. A háború alatt élénken követte a norvég egyház nácizmus elleni harcát, le is fordította, sőt saját költségén ki is nyomtatta egy jeles északi teológus Gustaf Aulén tudósítását a norvég egyházi harcról. Jól tükrözi ez az írás a totalitarizmus idején is hitvalló lutheránus egyházfelfogást:

„Lutherral együtt megkíséreltük, hogy szolgálatunkkal lojálisak legyünk felsőbbségünk iránt, amíg Isten Igéje és parancsa azt lehetővé tette. De amint Luther számára is elérkezett a pillanat, úgy eljött az a mi számunkra is, amikor meggyőződésünkre kell hallgatnunk és védelmeznünk kell az egyház jogát az állam jogtalanságaival szemben. Államformák változhatnak, de egyházi atyjával együtt az egyház tudja, hogy mindennel szemben, amit Luther zsarnokságnak nevez maga Isten áll ígéjével és Szentleke hatalmával. Jaj nekünk, ha engedünk inkább Istennek, mint embereknek!”⁴⁵

---

⁴⁴ Terray László, *Nem tehetett mást*, Budapest, OLBK, 1990. Ordass püspökről és sokoldalú életművéről lásd „A teológus, az egyházvezető, az igehirdető és az imádkozó Ordass Lajos” *Dunántúli harangszó*, 1998 január, 9-11. old. című cikket

⁴⁵ In: Ordass Lajos, *Válogatott írások*, Válogatta és az utószót írta: Szépfalusi István, Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem, Bern, 1982, 48. old.

A hitvalló magatartásra jellemző módon Ordass Magyarország német megszállásának napján határozta el, hogy családi nevét „Wolf”-ról „Ordass”-ra magyarosítja.

Ordass egyháztana után kutatva több, püspöksége előtt mondott beszédében is kapunk eligazítást.

Ordass több helyen is írja, hogy az „egyház a nemzet lelkiismerete”.

„A legnagyobb bajnak azt látjuk, hogy egyházunk nem tölti be a nemzet lelkiismeretének szerepét. Pedig ez volna a hivatása. Volt már ez az egyház a nemzet lelkiismerete és még egyszer azzá kell lennie és ezzel együtt népünk megmentője is. Mert ahol meg nem vesztegetett, éber lelkiismeret van, ott van menekülés is.”⁴⁶

1942-ben a magyarországi németajkú lelkészek egy része „Memorandumot” készített, amelyben azt az igényüket fogalmazták meg, hogy szervezetileg is elkülönüljenek a magyar nyelvű gyülekezetektől, és a német birodalomhoz csatlakozzanak. A német származású Wolf Lajos egy hosszú és alapos választ ír erre a dokumentumra, amelyben nagyon határozottan és keményen elutasítja társainak ezt a törekvését: Hitvallása itt az egyházhűségben fogalmazódik meg:

„Evangélikus egyházunk ebben a hazában a híveknek testvéri szeretettel egybefűzött közössége, melyre a történelmi múltban sok küzdelem között kellett Istentől parancsolt szolgálatát elvégeznie. Ez a múlt nem érdekli őket. Evangélikus egyházunk ebben a hazában a híveknek az a kis közössége, mely életet is áldozott azért, hogy államjogi helyzetét megvédelmezze... Ez őket hidegen hagyja”⁴⁷

Egy másik 1943-as „Az egyház szava” c. tanulmányában rámutat, hogy az egyház nemcsak önmagáért, hanem a világot is felelősséggel tartozik, „ráébredt ugyanis kötelességére és jogára, hogy szóljon.” Ordass itt többek között a német hitvalló egyház 1934-es barmeni nyilatkozatát is idézi: „Elvetjük azt a hamis tant, hogy az állam... az emberi élet egyetlen totális rendje lehetne, tehát, hogy az egyház feladatait is betölti”. Fontos, hogy az egyház egyház maradjon, s identitását ne adja fel, ugyanakkor kötelessége,

---

⁴⁶ In: Ordass Lajos, *Válogatott írások*, 27. old.

⁴⁷ Ordass Lajos, „Válasz egy magyarországi német 'Memorandumra', *Válogatott írások*, 67. old.

hogy ne csak híveihez, hanem az egész világ számára is legyen mondanivalója. Az államhatalom és a nemzeti közösség felé is. Sőt, az egyház intő szavát nemcsak világviszonyban és a nemzeti életben kell hallatni, „hanem közülünk mindenki talál a maga őrhelyén alkalmat, hogy megszólaltassa az evangélium szavát a felvetődő kérdésekkel kapcsolatban. Olyan helyes látásra van szükség, amely egyszerre néz felfelé és lefelé. Ordass javasolja, hogy 1943-ban a magyarországi evangélikus lelkészek így imádkozzanak:

„Magasságos Szentlélek Isten! Szemem boldogtalansága, hogy túlságosan sokat néz lefelé és keveset fölfelé! Taníts meg figyelmemet helyesen elosztani: hogy ne nézzek annyit rajongó tekintettel fölfelé, hogy közben közömbössé leszek számomra, ami idelent történik és csupán saját nyugalمامat és az elragadtatás boldogságát keressék, és ne nézzek olyannyira lefelé, hogy közben szemem megfájdul, tanácstalanná és eldurvulttá válik. Szentlélek Isten! Tisztítsd meg szememet, hogy tisztán lássam a Megváltót, annyira tisztán, hogy Őt hirdethessem megpróbált népemnek meglátogatottságának ebben az idejében!”⁴⁸

Ordass Lajost abszolút többséggel választja meg a Bányai Egyházkerület Raffay Sándor püspök utódjának. A püspök az 1945. szeptember 27-i székkfoglalójában⁴⁹ még részletesebben fejti ki az egyházzal alkotott nézeteit. Isten az egyházat a legfőbb kincs, az evangélium hordozójává tette. Két tézist állít fel az egyházzal. 1. Az egyházat nem kell félteni, mert az egyház az evangélium kincsének hordozója, amelyet Isten a világ alapjainak megvetetésekor fundált. Ezért a történelem viharait is túléli az egyház – az egyház legyőzhetetlen. 2. Az egyház tagjait azonban lehet és kell is félteni és ezért van munkára és munkásokra szükség.

Ezért tekintetét az egyház munkásaira veti. Külön kiemeli a teológiai önképzés fontosságát: nem szabad csak a másodkézből kapott eredményekre építeni, a külföldi teológiát szolgálóan átvenni. Az egyházi iskolák ügyét magáénak érzi, hiszen az evangélikus iskolák mindig is az egyetememes nemzeti célok szolgálatában álltak.

A veszített háború után kell szólnia az egyház és az állam kapcsolatáról, a jogrend szükségéről:

---

⁴⁸ In: Ordass Lajos, *Válogatott írások*, 86. old.

⁴⁹ Ordass Lajos, „Püspöki székkfoglaló”, *Keresztyén Igazság*, Új folyam, 27. szám, 1995. ősz, 7-14. old.

„Az evangéliumból merített felfogásom szerint a jogrend Jézus Krisztus evangéliuma után a nép közösségének legdrágább kincse... Isten az egyházra kovászt bízott. Ennek pedig az a hivatása, hogy az emberek egész közösségét átjárja. Az egyház az államhatalomnak önzetlen segítője lehet. Ezért megint csak saját érdekében cselekszik az államhatalom, ha utat nyit az egyháznak arra, hogy az evangéliumot minél szélesebb körben terjeszthesse.”⁵⁰

Ordass az egyház és az állam kapcsolatáról mindig a kölcsönösség elve alapján szól, aminek teológiai indoklása a lutheri szabadság-szolgátság dialektikája. Ebből is láthatjuk, hogy Ordass gondolkodását mennyire a lutheri antitézisekre (vagy akár paradoxonokra) építő teológiai logika határozza meg.

„Az egyház őrizze meg az állammal szemben szabadságát mindig olyan nagy mértékben, hogy a nép sorsfordító nehéz óráiban és küzdelmeiben is lehessen az egyház az állam lelkiismerete, és az evangélium alkut nem ismerő szolgája. De ugyanakkor kösse össze magát az egyház olyan szorosan az állammal, hogy magáénak tudja vallani mindig maradéktalanul a haza népének inségét, bűnét, örömét és jó reményét.”⁵¹

Az egyházak közös munkáját is szem előtt tartja: „Isten Krisztus egyházának minden történelmi ágát együtt akarja látni...” Az összekötő szálakat a falvakban, a városokban is szorosabbra kell fogni: „Sértő polémia, határvillongások szűnjenek meg a nemzeti és társadalmi életben, de mindezek előtt is a családok körében.”

Ordass Lajos székfoglaló beszéde az esemény emelkedettségéhez méltó: minden lényeges kérdést érint, s igazi „episzkoposzi” szemmel minden hozzá tartozó dolgot „áttekint”. Hangja nemcsak lassú és méltóságteljes, hanem személyes és rendkívül meleg is egyszerre; sohasem sablonokban szól, hanem teológiai és egyházkormányzási kérdésekben is lírai alkata jut kifejezésre. A nyáját, „gyermekait” lelkipásztori gondoskodással tegezi, s megosztja velük „lelkének álmait”: „Vággyal nyúl lelkem az evangéliumi szeretet alapján egymást támogató egyházi szolgálat álma után, éppen ezért egyházkormányzói munkámban a magam részéről ezt keresem és ezt szolgálom.”⁵²

---

⁵⁰uo. 13. old.

⁵¹uo.

⁵²uo. 14. old.

Ordass püspök beiktatásán Berezky Albert államtitkár (a későbbi református püspök) képviselte a magyar kormányt és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot. A „súlyos ítéletidők után és alatt” nagy reménységgel tekint az egyházak munkájára, majd utal Ordassnak az iskolákhoz való ragaszkodására: „Különös nyomatékkal hangsúlyozom, hogy az állam fenn kívánja tartani az egyházi iskolák szolgálatát.”⁵³

Közvetlenül a háború után Ordass 1946-ban Soltvadtkerten egyik előadását „Az egyház az idők viharában” címen tartotta, amelyben az egyházról alkotott hamis emberi nézetekkel szemben ezt írja:

„Mi azonban Írás és Hitvallás alapján azt valljuk, hogy az egyház nem áradás veszélyében élő területen emberkézzel épített ház, hanem öröktől fogva megalapozott, rendíthetetlen szikla, melyet Isten éppen az áradattal szemben alkotott menedékként. Luther is bibliai alapon tanítja, hogy Isten először az egyházat teremtette (a jó és rossz tudásának fája), csak azután hívta életre a családi közösséget, majd pedig a bűneset után a világi többséget. S amint az egyház volt az első, úgy ez marad az utolsó is, míg a világ végén minden összeomlik.”⁵⁴

Az egyház azért van, hogy vihart álljon. A vihar idején az egyháznak az a feladata, hogy egybegyűjtse a viharverteket, s azokkal szemben, akik az egyház pusztulásán munkálkodnak Ordass ilyen próféta hangon szól: „Meg kell tudnotok, hogy az egyház majd akkor is áll még, amikor az általatok támasztott művihar hullámai utolsóig mind elülnek.”⁵⁵

Ordass szerint a főpásztornak nem kell, sőt nem is szabad politikussá válnia, hanem *egyházvédelmi harcot (de nem politikai ellenállást)* kell folytatnia a nyáj érdekében. Nagy hatással van rá Eivind Berggrav püspök, a norvég egyházi ellenállás vezetője.⁵⁶ 1947-ben

---

⁵³In: Ordass Lajos, *Válogatott írások*, 372. old.

⁵⁴ In: Ordass Lajos, *Válogatott írások*, 108. old.

⁵⁵ In: Ordass Lajos, *Válogatott írások*, 109. old.

⁵⁶ Terray László: „Ordass Lajos és Eivind Berggrav”, *Keresztyén igazság*. 27. sz. 30-47. old.)

személyesen is találkozik az addig csak hírből ismert legendás norvég püspökkel, s erről így nyilatkozik:

„Északnak ez a ma talán legnagyobb egyházi embere ezt mondta nekem: Nézd, testvérem, én az egyház küzdelmét kezdettől fogva úgy vezettem, hogy a legnagyobb rosszakarattal se lehessen rám fogni politikai szándékokat. Hitvallási irataink és a Szentírás alapján, egészen tisztavonalú egyházvédelmi harcot folytattunk. Nem vádolhattak politizálással. Viszont az egész nemzet teljes megértéssel kísérte az egyház védelmi harcát. Ha küzdenetek kell az egyház szabadságáért – tanácsolta – arra vigyázz testvérem, hogy ne keveredjék bele politikai szempont.”⁵⁷

Ordass ezért védelmezi szenvedélyesen az iskolákat, ezért nem engedi, hogy az állam beleszóljon, kik legyenek az egyház világi vezetői. Ordass ugyanakkor a kommunista állam és az evangélikus egyház között megköendő egyezményt is ellenzi. Mindezért kell aztán végül börtönbe mennie 1948. szeptember 8-án. A jellegzetesen koncepciók kirakatperben „a dollársegély bejelentésének tudatos elmulasztásával” vádolják meg és két évi fogházra ítélik.

Ordass egyházszemlélete, hitvalló magatartása és élete tehát szerves egységet alkotott, melyről részletesebben szólunk a tanúságtevő, teológus Ordassról szóló tanulmányunkban

---

⁵⁷ Idézi: Terray *Nem tehetett mást*. Budapest, OLBK 1990. 69. old.

5.

ORDASS LAJOS TANÚSÁGTÉTELE⁵⁸

„Az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a 'hátát' a szenvedésekben és a keresztben szemlélve fogja fel.”

Luther: *Heidelbergi Disputáció*, 20. tézis

Az Egyesült Államok, Minnesota államának, Willmar nevű településén a korábbi gyülekezeti központ helyén 1963-ban épült egy rendkívül izléses modern evangélikus templom. A kör alakú templombelső falán a Bibliából és az egyháztörténelemből ismert nevek olvashatók egymás után. A nevek a „bizonyágtévők nagy felleget” jelenítik meg a Zsidókhöz írt levél 12. fejezetének első verse alapján. A sorban Énók neve az első, majd jönnek Ábrahám, Mózes, Illés, aztán az egyháztörténet nevei: Ágoston, Luther, Kálvin. Az utolsó három név: Bonhoeffer, Berggrav és Ordass. Ordass volt akkor az egyedüli élő személy, akit az amerikai evangélikus gyülekezet a „bizonyágtévők nagy fellegetébe” felvett.

Ordass Lajos evangélikus püspök valóban mindenképp előtt bizonyágtévő tanú volt. Élete és szolgálata, cselekedetei és szavai egyaránt Krisztus keresztjéről tanúskodtak. Luther Márton 20. századi követőjeként a kereszt teológusának nevezhetjük. Fontosnak véljük, hogy Ordassról, mint tanúágtévő teológusról szóljunk, mivel az elmúlt évtizedben a Magyarországi Evangélikus Egyházban felerősödött az a véleményünk szerint téves hang, miszerint Ordass nem felismerhető teológiai szempontok vezették egyházvédő püspöki szolgálatában.⁵⁹ Noha Ordassra a skandináv teológia – mint látni fogjuk – egyértelmű hatást gyakorolt, való igaz, hogy nem maradtak

---

⁵⁸ Elhangzott angol nyelven az ausztriai Gallneukirchenben 2001. január 14-én.

⁵⁹ Veöreös Imre, *A harmadik egyházi út 1948-1950*, Budapest, Evangélikus Sajtóosztály, 1990. 130. old.

fenn tőle vaskos teológiai értekezések, hiszen szolgálata idején a cselekvés, félreállításai után pedig a meditációs, kontemplatív műfaj embere volt. Nem az akadémikus, filozófus-típusú „könyv-teológiát” művelte, hanem a kereszt teológusa volt, aki a teológiai felismeréseket azonnal gyakorlatba öntötte, életté formálta. Mindazonáltal könyvtárában megvolt Walter von Loewenich *Luthers Theologia crucis*-ának eredeti 1929-es keménykötésű kiadása⁶⁰, s az aláhúzásokból és lapszéli felkiáltójelekből joggal következtünk arra, hogy e munkát Ordass alaposan tanulmányozta.

Előadásomban Ordass Lajos tanúságtételének két szempontjára kívánok rámutatni: 1) A tanúságtétel formája: Ordass mint a drámai igazság tanúja, 2) A tanúságtétel tartalma: Ordass mint Krisztus keresztjének tanúja

1. A tanúságtétel formája: Ordass mint a drámai igazság tanúja

1.1. A tanúságtétel hermeneutikája

Amikor az egyház népe külső erőszak vagy benső lelki lanyhulás, elerőtlenedés, hűtlenség következtében letér a számára kijelölt útról, Isten mindig támaszt tanúkat és prófétákat, akik nyomás és fenyegetés ellenére is az igazság rendületlen elkötelezettjei maradnak. Matthias Flacius, a méltatlanul elfeledett reformátor szavaival ők az igazság tanúi, *testii veritatis*.

A tanúság az igazság és a drámaiság fogalmaihoz szorosan kapcsolódik. Mint Paul Ricoeur írja,⁶¹ a tanú a látott vagy hallott dolgok igazságát képviseli, tanúságtétele az ítélet szolgálatában áll, a tanú beszéd-formája a vallomás. A tanú azonosul az igaz üggyel, amiért a tömeg és a hatalom gyűlöli. Az a tanú (görögül *martüsz*), aki az igaz ügyért az életét is képes feláldozni: mártír. A tanúság körülményeinek beszéd-szituációja pedig a per. Világi összefüggésben jogi perről beszélhetünk. A Bibliában Jézus pere is bizonyos mértékig ebbe a kategóriába esik. Van azonban a Biblia szerint egy másik, kozmikus-eszkatologikus méretű per is, amelynek tétje

---

⁶⁰ Walter von Loewenich, *Luthers Theologia crucis*, München, Chr. Kaiser Verlag, 1929 (Ordass Lajos hagyatékában 31.569.számon)

⁶¹ Paul Ricoeur, „The Hermeneutics of Testimony”, in *Essays on Biblical Interpretation*, London, SPCK, 1980, 119-154. Magyarul: „A tanúság hermeneutikája”, *A hermeneutika elmélete*. Ikonológia és Műértelmezés 3. Szeged, JATE, 1987, 273-312. old.

az ember. Itt Isten áll szemben a világ fejedelmével, a Sátánnal. A Sátán a vádoló, a diabolosz. Ám Jézus a földi per vádlottja az eszkatológiai per bírója lesz. A kozmikus perben ő áll az ember helyére: Ő a Bíró, a Pártfogó (Paraklétosz), a Tanú és az Vádlott is egyszerre. Ordass tanúságtételében a „vallomás”-nak, a „per”-nek (mind jogi, mind kozmikus értelemben!) kiemelt szerepe lesz. Mindezek megértéséhez az „igazság” és a „dráma” szerepét kell megvizsgálnunk Ordass tanúságtételében.

1.2. Az igazság

Az „igazság” és a „dráma”, szavaknak Ordass Lajos tanúságtételében különösen is hangsúlyos szerepe van. Önéletrajzának – amelyet főleg családjá és barátai számára írt, először 1954-55-ben, majd 1963-ban – *Nagy idők kis tükre* címet adta. Életútjának ilyen című bemutatásával Ordass tudatosan egy korról tanúskodott. Emlékezéseinek egyik legfontosabb célja az igazmondás volt. Amikor 1969 decemberében önéletrajza kéziratának külföldre történő kijuttatásakor több mint egy évtizedes félreállítás után otthonából az Állami Egyházügyi Hivatal emberei a Városházára beidéztek, ezt mondta nekik:

„Önéletrajzomban egy jottányit el nem tértem az igazságtól. Minden mondatáért kész vagyok felelősséget vállalni.”⁶²

Ezt a szempontot nemcsak a szerzői, hanem saját olvasói tapasztalatom is igazolja: „Ordass hangja... messziről és mélyről jön, lassan és tagoltan szól. Megrendülünk, mert a rikácsoló hangzavar után e tisztaságot üdítőnek érezzük, csupán azért mert igaz, hiteles emberi szó. Miért? Mert nincs benne ravaszság. Sem taktika, sem praktika, sem politika. De hiányzik belőle még a retorika is. Semmi sem áll távolabb tőle, mint az érzelgősség hangja, nem akar meggyőzni senkit sem a maga igazáról, voltaképpen nem is ő beszél, hanem az apró események, a konkrét tények, a száraz faktumok, vagyis az igazság a maga könyörtelen és szálanomra méltó egyszerűségében, kiszolgáltatottságában és mezítelenségében. De ebben az igénytelen-ségben és látszólagos gyengeségben hatalmas erő feszül. A tények súlyosak, így magukért beszélnek, a tanú pedig szívós szorgalommal lejegyezi és

---

⁶²Ordass, *Önéletrajzi írások folytatás*, 1987, (ezentúl: ÖÍ, 1987) 907. old. vö. *Önéletrajzi írások*, 1984, (ezentúl, ÖÍ, 1984) 439. old.

az emlékezet számára megőrökíti őket. Minden egyes fontos beszélgetés után *pro memoria*-kat készít, élő magnetofonként mindent rögzít.”⁶³

1.3. Az életpálya drámaisága

Életpályája drámaiságának Ordass valószínűleg maga is tudatában lehetett, hiszen a négy részből álló *Nagy idők kis tükre* szerkezeti beosztása életének drámai magasságait és mélységeit tudatosan követi. Egy drámai műnek egy emelkedő és egy aláeső fázisa van: az expozíciót a konfliktusok követik, majd a tetőpont, s aztán az aláeső fázisban a kibontakozás és a katasztrófa követik egymást. Egy angol nyelvű tanulmányomban⁶⁴ Ordass életpályáját egy öt felvonásos „kettős” drámaként mutattam be, ahol két látványos csúcspontot két látványos zuhanás követ. Ordass Lajos életében az első csúcspont a Lutheránus Világszövetség 1947-es lundi alakuló ülése volt, amikor megválasztják alelnökké. Ezt hazatérése után hamarosan követi a látványos zuhanás: mivel ellenezte az egyházi iskolák államosítását, a régi világi vezetők elmozdítását, 1948 szeptemberében koholt vádak alapján letartóztatják, majd a per után két évre börtönbe zárják. Másodszor 1956-os rehabilitálása után a magyar forradalom idején kerül vissza a püspöki székebe, sőt 1957 nyarán még ő vezeti a magyar egyházi küldöttséget a minneapolis-i lutheránus világgyűlésre, ahol másodszor is megválasztják alelnöknek, s a nagygyűlés nyitó istentiszteletén nagyhatású ígéhirdetést mond. Hazaérkezése után azonban Kádár János mind diktatórikusabbá váló állama az egyház belügyeibe egyre drasztikusabban kíván beleszólni, s mivel kezdeményezésük Ordass egyházzvédő magatartásán és ellenállásán ismét megtörik, 1958 nyarán állami erővel és egyházi asszisztálással végleg elmozdítják püspöki hivatalából. Két évtizeden keresztül, 1978-ban bekövetkezett haláláig teljes elszigeteltségben élt.

---

⁶³Jelen kötetben 9-10. old.

⁶⁴Tibor Fabiny, Jr. „Bishop Lajos Ordass and the Hungarian Lutheran Church”, *Hungarian Studies*, 1995, 65-98.old.

1.4. A drámaiság mint teológiai kategória a svéd teológiában

Félreérthető lenne azonban azt gondolni, hogy a drámaiság csupán esztétikai kategória. A már idézett kozmikus per kapcsán kell rávilágítanunk a dráma teológiai összefüggésére. Említettük már korábban, hogy Ordass a 20-as évek végén a svédországi Lundban Gustaf Aulén tanítványa volt, annak az Aulénak, akinek majd Ordass 1942-ben lefordítja a norvég egyházi harcról szóló tudósítását és elküldi egyháza négy püspökének. Aulén 1930-ban publikálta a hamarosan a világnyelveken is megjelenő könyvét, a *Christus Victort*, amit egy „drámai teológia” alapvetésének is tekinthetünk. Aulén a kiengesztelésről szóló tanítás három fő típusának történeti bemutatására vállalkozik ebben a könyvében.⁶⁵ Ismerteti a klasszikus, a latin és a humanista kiengesztelés-eszmét. A kiengesztelés eredendően drámai eszméje legalizmussá torzul a latin gondolkodású Anzelmusnál, majd pszichologizálódik a modern humanizmusban. A klasszikus eszményt az Újszövetség, az ősegyház és Luther képviseli. Az Isten folyamatos munkáját látó drámai szemlélet lutheri felismerése után a protestáns orthodoxia is a latin elmélethez tért vissza, aminek aztán ellenhatásaként keletkezett a modern szubjektívizmus. Azért „drámai” az elfelejtett, klasszikus kiengesztelés-gondolat mert ennek alapeszméje Isten és a gonosz erők által rabságban tartott ember konfliktusa, Krisztus harca és győzelme, s nem utolsó sorban az a felismerés, hogy Isten az, aki Krisztus által a világot magával kiengeszteli. Ez a klasszikus drámai szemlélet Aulén szerint szemben áll az „objektív” anzelmusi latin elmélettel, mely szerint bár a kiengesztelés Istentől ered, de lényege, hogy Krisztus mint ember az ember nevében hoz áldozatot. De szemben áll a szubjektív modern elmélettel is, miszerint az emberben történő változás a lényeg. Fontos ezért az Újszövetség, az egyházatyák és Luther klasszikus tanítását megszabadítani a reájuk rakódott értelmezési rétegektől. Luthernél különösen is hangsúlyos Krisztus istensége, az isteni kontinuitás, az inkarnáció és a kiengesztelődés szoros összefüggése. A Kis- és a Nagykaté is az ördög hatalmából való isteni szabadításra épül, Luther énekében, például az „Erős várunk”-ban is ezért oly domináns a győzelmi harsonával véget érő drámai isteni küzdelem képe. A nagy drámák általában érzékletesen jelenítik meg a látszat és a valóság ellentétét, s Luther teológiájának mélyén is ott húzódik az a felismerés,

---

⁶⁵Gustaf Aulén, *Christus Victor. An Historical Study of the Three Main Types of the Atonement*, London, SPCK, 1931

hogy a kinyilatkoztatott Isten a világban mint rejtőzködő Isten jelenik meg: Isten elrejtett a megvetett ember Krisztusban, az ő szenvedésében és halálában törik meg a gonosz ereje. Erről majd a *theologia crucis* kapcsán az alábbiakban még szólni fogunk.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a Szentíráson, az egyházatyákon, a lutheri gondolkodáson és a svéd (Auléni) teológián nevelkedett Ordass Lajostól tehát nem lehetett idegen a keresztyén életvitel drámai felfogása. Észrevételünket megerősíti, ha tudatosítjuk, hogy Ordassra nagy hatással volt a dán vértanú lelkész-drámaíró Kaj Munk (1898-1942) életműve is, akinek drámáit még az ostrom idején az óvóhelyen kezdte lefordítani magyarra. Munk három drámájának fordítása, amit Ordass egy filológiaiailag is rendkívül gazdag, negyven oldalas bevezető tanulmánnyal látott el, 1980-ban jelent meg magyar nyelven, két évvel Ordass halála után.⁶⁶

1.5. A megkísértés mint a drámaiság kirajzolódása. Krisztus megkísértése mint a keresztyén tanúságtévő megkísértésének archetípusa

A tanúságtévő ember életének drámaisága leginkább a kísértéseinek felismerésében és a kísértésre adott válaszában ragadható leginkább meg. Minden keresztyén ember megkísértésének archetípusa Krisztus megkísértése a pusztában. Ez a témája Milton kiséposzának, a *Visszanyert paradicsom*nak is. Sátán először csodálatos keleti ételekkel kápráztatja el Krisztust, aztán megmutatja neki Parthia, Róma és Athén birodalmát. Krisztus persze jól tudja, hogy az egyik a hamis gazdagság, a másik a hamis igazság, a harmadik a hamis bölcsesség birodalma. Sátán tudja, hogy Jézusnak mily fontos ügye volt népének, a zsidóság szabadsága, ezért hatalmat és erőt kínál fel neki a római iga leveréséhez. De Krisztus legyőzi önmagát és a második kísértésnek is ellenáll. Végül felviszi Sátán Jézust a jeruzsálemi templom magaslatára és az emberi nagyság gondolatával kísérti: ugorjon le a magasból, hiszen úgyis megmenekül. De Krisztus nem mozdul, nem ugrik bele ebbe a világba, nem mondja, hogy „mindig jobb, ha én csinálom, mint valaki más”. Nem, Krisztus a rosszal nem keveredik, nem vegyül. Krisztus megáll. Nincs kompromisszum, nincs mozgás, csak megállás és mozdulatlanság. S ez az a pillanat, amikor Milton Sátánja rémülten ismeri fel mennybéli ellenfelét, s ő lesz az, aki a mélységbe zuhan.

---

⁶⁶ Kaj Munk, *Három dráma. Az ige, Kohóban, A Bíró urak*. Dánból fordította D. Ordass Lajos, Frederica, Lohes Forlag, 1980.

De a hívő tanúságtévőt ritkán kísérti a Sátán önmaga valós, álarc nélküli voltában mint például a „hatalom”, a „személytelen” stb. De kísérthet egy másik hívő emberen keresztül is, mint ahogy Krisztust Péteren keresztül is kísértette, amikor az a nagy felismerés pillanata („Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia!”) azonnal elbukott és tiltakozott Jézus bejelentése, a kereszt-halál és a szenvedés ellen. Ezért utasította el Jézus őt ugyanazokkal a szavakkal, mint Sátánt: („Távozz tőlem, Sátán!”). Eszünkbe jut a megkísértésről szóló keresztény drámairodalom egyik klasszikus darabja. T. S. Eliot *Gyilkosság a székesegyházban* című műve főhősének Beckett Tamásnak megkísértése és tanúságtétele oly feltűnően hasonlít Ordasséhoz: mindketten arról tanúskodnak, hogy inkább az Istennek mintsem az uralkodónak kell engedni.

1.6. Ordass Lajos 1949-es megkísértése

Ordass Lajos életéből egyik megkísértésének pillanatát szeretném most felidézni. 20. századi magyar egyháztörténelem valószínűleg legdrámaibb epizódja ez. 1949. január 8. Ordass Lajos koholt vádak alapján a szegedi csillagbörtönben ül. Elmozdítása után nem sokkal az evangélikus egyház megköti az Egyezményt a magyar állammal. Az Egyezmény aláírója az amnesztiát kapott, s a Dunántúli egyházkerület élére helyezett Túróczy Zoltán püspök (1893-1945), akit mint Tiszántúli püspököt 1945-ben tíz évi fegyházra ítélték. Az ébredési mozgalomból jövő Túróczy Zoltán a legnagyobb hatású igehirdető volt a 20. századi magyar evangélikusság történetében. E januári hidegben Túróczy Scholz László, a lelkeszi kar elnökének társaságában felkeresi a börtönben Ordass Lajost. Rákosiék üzenetét továbbítják: ha azonnal lemond püspöki tisztségéről, kiszabadul. Állami nyugdíjat is biztosítanak a részére, hogy családjáról gondoskodni tudjon. Életét csöndes visszavonultságban töltheti, s ha nem támad konfliktus közötté és az állam között, akkor idővel valamelyik gyülekezetben is elhelyezkedhet. Túróczy kifejti neki, hogy bár nincs olyan egyházi bíróság, amely elítélné őt, az egyház lelkeszei mégis elpártoltak tőle, a felesége is üzeni, hogy nagyon kevesen vannak mellette. Túróczy az egyház és Ordass érdekében ezért jónak tartaná, ha Ordass lemondana. Ordass nem fogadja el Túróczy érveit, mondván neki nem amnesztiára, hanem igazságszolgáltatásra van szüksége. Túróczy racionálisan az egyház életfeltételeire hivatkozik, s hozzászól, hogy Ordass a helyzetet csak saját önző szempontjai szerint itéli meg, s az a törekvés vezeti, hogy „dicsfényt gyűjtsön a feje köré”. Majd

gondolkodási időt adva neki, másfél órára magára hagyják Ordasst. Erre az időre Ordass külön zárkát kapott, amikor a Túróczyék által hozott Bibliát olvasta és imádkozott. A Római levél 13. fejezte, majd az Apostolok cselekedeteinek 5. fejezetének híres igéje „Inkább kell engedni Istennek, mint embernek” A Cselekedetek 16. fejezetéhez érkezett el, amikor Lukács evangélista Pál és Szilász igazságtalan bebörtönzésének történetét mondja el. „A tömlőctartó pedig tudtára adta e szavakat Pálnak: A bírák ideküldöttek, hogy bocsássalak el titeket. Most azért kimenvén, menjetek el békeséggel! Pál pedig ezt mondta: Megvesszőztetek minket nyilvánosan, ítélet nélkül, holott római emberek vagyunk és tömlőcbe vetettetek. És most alattomban akarnak bennünket kiküldeni? Nem úgy! Hanem jöjjetek ők maguk és vezessenek ki minket!” (ApCsel 16,36-37) Mire Túróczyék visszajönnek, a végleges válaszát még határozottabban mondja: marad a börtönben. Amikor a papi zárkába visszatér, megtudja, hogy katolikus paptársai távollétében két és félórán át őerte imádkoztak, azért, hogy megállhasson és lelkiismeretét a sérelemtől megóvhassa.⁶⁷

Ordass a racionálisnak, egyházfélőnek, humanitáriusnak tűnő püspöktársban is felismerte a kísértőt, s tudott nemet mondani, a hitben megállni. Nem véletlenül volt életének vezérigéje Máté 24, 13: „Aki mindvégig állhatatos marad, az üdvözüli”.

Az idézett epizóddal egy pillanatra sem kívántam Túróczy Zoltán ébresztő igehirdető szolgálata révén kiérdemelt egyháztörténeti jelentőségét kisebbiteni. Mindössze annak illusztrálására idéztem, hogy a Világ fejlődeme a legjobbakat: a hitvalló Pétereket, a hitvalló Túróczykat egy-egy pillanatra el tudja tántorítani és saját szolgálatában tudja állítani. A hit hihetetlen szilárdságára van szükség ahhoz, hogy a tanúságtevő bennük is felmerje a kísértőt, nemet tudjon mondani neki és meg tudjon állni.

1.7. Ordass megkísértése 1958-ban

Tudnunk kell, hogy kiszabadulás előtt 1950-ben Ordasst – állami fenyegetésre – az egyházi különbíróság megfosztotta püspöki tisztító, utódja a kommunista párttag Dezséry László (1914-1977) lett, akinek a vezetése alatt 1952-ben az eredetileg négy egyházkerületet kettővé zsugorították, az Északivá és a Délivé.

---

⁶⁷ŐÍ, 1985, 359-361. old.

Ordass Lajos második ízben 1956. október 31. és 1958. június 19. között gyakorolhatta püspöki tisztét. Ez a rövid időszak a Magyarországi Evangélikus Egyház életében egy sajátos kegyelmi időszak volt. Bár Ordass a kommunista hatalmat kiszolgáló Dezséry László püspöknek a forradalom napjaiban történő lemondása segítette vissza az immár Déli Egyházkerület püspöki székébe, a forradalom letiprása után másfél évig az evangélikus egyház szabadon mozoghatott. Ordass felismerte, hogy a történelmi helyzet alapvetően más, mint 1948-ban. Az egyház hajója most kisebb: nincsenek iskolák, az Egyezmény szabályozza az állam és az egyház kapcsolatát. Ordass most ezt az Egyezményt jónak, az állam és az egyház közötti kapcsolat alapjának tekinti. Sajátos paradoxon alakul ki: az orosz tankok eltiporják a magyar forradalmat, de rövid időre Ordass vezetése alatt fellendül az egyházi élet. Mindez azzal is magyarázható, hogy a személyi kérdéseket nagyon gyorsan rendezték: az Északi Egyházkerület élére 1957 elején a forradalom alatt lemondott baloldali Vető Lajos helyett Túróczy Zoltán a püspök került. A gyülekezetek élénkek, jól működik a teológia, magas színvonalú az egyházi sajtó és a könyvkiadás, s az egyház vezetősége készül az 1957 nyarán Minneapolisban megrendezendő lutheránus világgyűlésre. Egyelőre úgy néz ki, hogy Ordass bírja az Állami Egyházügyi Hivatal bizalmát, s Ordass korrekt kapcsolatra törekszik az államhatalommal.

Minneapolisból való hazaérkezésük után azonban egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az államhatalom egyre durvább eszközökkel kíván beleszólni az egyház ügyeibe. Ordass nem hajlandó elismerni az állam által visszahelyezett ateista világi vezetőket, nem engedi, hogy az egyházi sajtóban a missziót imperialista tevékenységnek beállító cikkek jelenjenek meg. Bár Ordass kész a tárgyalásra, a tárgyalások megrekednek. Ordass azt tekinti feladatának, hogy védelmezze az egyház alkotmányban ígért szabadságát. Az államnak sikerül a lelkészek nagy részét is ellene fordítani, amikor állami segílyt csak akkor nyújtanak a lelkészeknek, ha püspökük rendezi az állammal való kapcsolatát. Egy baloldali teológiai tanár a sajtóban nyílt támadást intéz ellene. Ordass állami nyomás ellenére sem hajlandó lemondani püspökhelyettesét, esperesét. Az állam miniszteri biztost nevez ki az egyházkerület ügyeinek intézésére, Ordass passzív rezisztenciával válaszol. Ordass állami elmozdítása végül 1958 júniusában történik meg.

Mi volt 1958-ban Ordass megkísértése? Az, hogy Ordass könnyen maradt volna a püspöki székben, mivel jó ideig az állami vezetés is Ordassal képzelte el az evangélikus egyház jövőjét. Néhány közvetlen munka-

társa is azt kívánta, hogy Ordass maradjon püspök azon az áron, amit az állam ezért cserébe kér tőle. Barátai, akik „Kibontakozási tervet” készítettek úgy vélték, hogy az egyház érdeke kívánja azt, hogy oldja Ordass a „merevségét”. Ordass a hozzá közelállókna ismét racionálisnak, egyház-építőnek tűnő és a szeretetre hivatkozó érvelését ugyanúgy el kellett utasítania, mint egy évtizeddel korábban Túróczy érvelését a szegedi csillagbörtönben. Öt évvel később, a *Nagy idők kis tükre* befejezésében, így ír erről Ordass:

„Az utóbbi évek folyamán számtalanszor szóvá tettem előttem barátaim, hogy 1957 őszén az államhatalom láthatólag igen szívesen vette volna, ha alkalmazkodom és legszívesebben engem tartott volna meg püspöki állásomban. Ez valószínűleg így is volt. Nem lett volna-e hát jobb, ha én akkor 'rendeztem volna az államhoz való viszonyomat?' Meg vagyok győződve, hogy ilyen úton talán lehetett volna lassítani az események menetét, megállítani azonban nem lehetett volna őket. Az egyház béklyóba vérséséhez igazán nem adhattam oda szolgálatomat!”⁶⁸

Az elkövetkező húsz évben Kádár János országában és Káldy Zoltán egyházában teljes elszigeteltségben a meg nem értettség terhét kellett hordoznia. Önéletrajza külföldre történt kijutásakor 1970-ben a Lelkészi Munkaközösségekben az egyházvezetők hisztérikusan felkorbácsolták az Ordass-ellenes hangulatot. Ottlyk Ernő püspök hazaárulással vádolja és többek között ezt mondja:

„Újra a mártír-teológia, újra a szenvedés teológiája került az előtérbe. Ezt ajánlja. Az összeütközést, a szenvedést is vállalni kell! Szerinte a próféta i szolgálat csakis negatív lehet a szocializmusban. Bírói székben ül. Negatív és csakis negatív kritikát alkalmaz.”⁶⁹

Ordass 1978-ban bekövetkezett halála után még egy kerek évtizedet kellett várni ahhoz, hogy fél-nyilvános körben ki lehessen mondani róla az első hiteles szót, hogy Ordass hosszú időn keresztül eltemetett drámai igazsága napfényre kerüljön.

---

⁶⁸ÖÍ, 1987, 888.old.

⁶⁹ÖÍ, 1987, 915. old.

2. A tanúságtétel tartalma: Ordass mint Krisztus keresztyének a tanúja

2.1. Ki a kereszty teológusa Luther szerint?

Eddig azt láttuk, hogy Ordass életével volt a kereszty teológusa. Már említettük, hogy Walter von Loewenich *Luthers theologia crucis* című művét alaposan tanulmányozta. Előadásunk második részében azt vizsgáljuk meg, hogy szavaiban, azaz beszédeiben, írásaiban és végül, de nem utolsósorban igehirdetéseiben miként vallott Ordass Krisztus keresztyéről. Megfigyelhetjük, hogy amíg pálya első felében idegenkedett az evangélicizációtól, addig a szenvedésen átment Ordass a második püspöki szolgálata idején számtalanszor nyílt, személyes bizonyágtétellel egészíti ki igehirdetését.

Hogy ki is a kereszty teológusa, annak megértéséhez Luthernek a *Heidelbergi disputáció* című 1518-as vitairatához, s annak egy 1997-ben megjelent amerikai magyarázatához Gerhard Forde *A kereszty teológusa* című munkájához fordulunk.⁷⁰

A kereszty teológiája támadó, „offenzív” teológia, mert nemcsak a bűnt támadja, hanem a bűnös ember teológiáját is. Azt támadja, amit a vallásban a legjobbnak tartunk: a teológiát. A kereszty teológiája ezért polémikus jellegű: azt próbálja leleplezni és kimutatni, hogy az ember saját teológiájával miként takargatja, miként rejti kegyes homlokzat mögé a hitetlenségét. A kereszty teológiája állandó harcban van a dicsőség teológiájával. A *Heidelbergi disputáció*ban Luther nem a „kereszty teológiájá”-t állította szembe a „dicsőség teológiájá”-val, hanem a „kereszty teológusá”-t a „dicsőség teológusá”-val. A kereszty teológusa állandó polémiában él a dicsőség teológusával. Talán úgy is fogalmazhatnánk – noha Luther ezt tudomásom szerint így nem mondja – minden teológusban küzd a kereszty teológusa a dicsőség teológusával. Így hangzik a *Heidelbergi disputáció* 19-20. tétele:

Nem az nevezhető teológusnak, aki Isten láthatatlan dolgait az ő teremtett műveiben felfogja szemléli.

---

⁷⁰Gerhard O.Forde, *On Being a Theologian of the Cross. Reflections on Luther's Heidelberg Disputation, 1518*, Grand Rapids, William B.Eedamns, Michigan Cambridge, U.K., 1997.

Hanem az nevezhető méltán teológusnak, aki Istennek látható műveit, azaz a „hátát” a szenvedésekben és a keresztnél szemlélve fogja fel.

Ki is az a „dicsőség teológusa”, aki nem méltó a teológus névre, s ki a „kereszt teológusa”, aki méltó a teológus névre? A középkori filozófia úgy vélte, hogy a teremtésben végső soron minden Istenre utal, vagyis az analógia segítségével megismerhetjük Istent. Tehát a titkok „mögé” láthatunk, a keresztnél is csak emberileg, érzelmileg rendülünk meg, de mögötte „látjuk”, felfogjuk Isten csodálatos cselekedeteit. Luther szerint ez gyökeresen téves út, a kereszt ugyanis nem „transparens”, nem láthatunk át rajta, hanem a keresztnél *Isten láthatóvá tette, hogy mit tett miattunk és értünk*. Ha megkerüljük a keresztet, akkor a látásunkban van a hiba, nekünk igenis *láttni, szemléltni kell Krisztus szenvedését*. A kereszt „megfordítja” eleve rossz látásunkat. A dicsőség teológusaként fordított optikában láttuk a dolgokat: a rosszat jónak, a jót rossznak, a bolondságot bölcsességnek, a bölcsességet bolondságnak gondoltuk. A kereszt teológusa nem akar a kereszt „mögé” látni, számára a kereszt nem transzparens, hanem tükör: ez vagy Te, ezt tettem Érted – mondja az Isten a keresztet szemlélő embernek. Mózes is a dicsőség teológusa akart lenni, akárcsak Zebedeus fiai Jézus esetében. Isten Mózeshez egyszerre volt kegyelmes (mert valamit mégis megmutatott magából!) és ugyanakkor – s ezt Forde is hangsúlyozza! – meg is alázta. Mert csak a *posteriori*-t mutatta magából (ezt a szót használja a Vulgata Ex. 33:23-ban. („Hátulról meglátsz engemet, de orcámat nem láthatod.”) Vagyis az Úr nemcsak kitünteti Mózeset, hanem meg is alázza (ha titkokat tárt volna fel neki, akkor a dicsőség teológusává tette volna!). Igenis, a Lutherra jellemző bátor, s bizony offenzív, szinte blaszfém kép azt is sugallhatja, hogy Isten a kíváncsiskodó Mózesnek a hátoldalát, s nem a szakrálisat, az orcáját mutatta meg. S ezt szemlélhetjük a keresztnél is: a mocskot, a bűnt, a fertelmességet. Ezt mutatja meg nekünk az Isten. De ebbe a mocskokba, a tőle nem várt „szokatlan” dologba (Ézs 28:21), az *opus alienum*-ba (balkezébe) belerejti annak ellentétét, a minket szerető és megmentő irgalmát, az *opus proprium*-ot, a jobb kezét. Mindez csak a hívő szemlélőnek tárul fel. Csak a hit ismeri fel Isten szörnyűséges ítéletében az ő megmentő irgalmát. Isten kérlelhetetlen haragja (*ira severitatis*) mögött az ő könyörületes haragja (*ira misericordiae*) rejtőzik!

Erről szól a 21. tétel magyarázata is:

A dicsőség teológusa a rosszat jónak, a jót rossznak mondja, a kereszt teológusa azt mondja, ami a valóság.

Vigyáznunk kell arra, nehogy a kereszt teológiája „negatív dicsőség teológia” legyen! Nehogy önmagában dicsóítsuk a szenvedést! A szenvedés önmagában rossz. A kereszt a dicsőség teológusából akar minket a kereszt teológusává tenni. Megromlott látásunkat, hamis optikánkat 180 fokos fordulattal akarja elmozdítani. Ami lent volt, most fent lesz, ami lent az fent, ami jó volt, az rossz lesz, ami rossz, az pedig jó. Mindeközben Isten „kísért” (*Anfechtungen*), megaláz és porba dönt minket. Igen, fájdalmat okoz nekünk, de amikor a kereszt „megtámad” bennünket, passzívan el kell viselnünk. Ez a mi passziónk. S azáltal, hogy interveniál, megöli bennem az emberit. S ez vezet el oda bennünket, hogy meg kell halnunk ahhoz, hogy újjászülethessünk.

2.2. Ordass 1948-as elítélése mint „Isten fátyla”

Hogy Isten elrejtőzködő, megismerhetetlen, érthetetlen, kikutathatatlan Isten, ezt Ordass Lajos akkor élte át először, amikor 1948-ban közvetlenül az ítélethirdetés előtt az utolsó szó jogán egy rövid beszédet mondott, amit többen gyorsírással is feljegyeztek. Ordass e halk szavú felszólalása megdöbbentő erejű személyes bizonyágtétel. Így szólt a bírákhoz:

„Lehet, hogy mérlegelésük után engem bűnösnek fognak nyilvánítani és ezért büntetést szabnak ki majd rám. Ha ez következik be, azt is alázatos szívvel és csöndesen elfogadom. Elítéltetésem ténye olyan lesz számomra, mint a fátyol, amely eltakarja tőlem Isten akaratát, és érthetlenné teszi azt. De Istenemtől zúgolódás nélkül elfogadom, mert azt az egyet jól tudom, hogy még elítéltetésem esetén is csak az ő áldott akarata történhet meg.”⁷¹

---

⁷¹ŐÍ 1984, 350. old.

2.3. Az első, angol nyelvű életjel 1951-ből és *A keresztfa tövében*

Ordass a börtönből 1950-ben történt kiszabadulása után hat esztendő teljes elszigeteltségben tölt. Lelkészei kerülnek. Feleségével együtt sálat, kesztyűt és kendőt kötnek. 1951-ben angol nyelven egy teológiailag és költőileg is megrendítően szép áldást juttat ki nyugatra:

„Áldott legyen az Isten, Jézus Krisztus urunk, a kegyelem atyja és minden vigasztalás Istene. Ő megvigasztal bennünket minden szenvedésünkben azért, hogy mi is megvigasztalhassuk azokat, akik bármiben szenvednek. Azt a vigasztalást adjuk nekik tovább, amit Istentől mi is kaptunk. Minél inkább részesülünk a Krisztusért való szenvedésben, Krisztuson keresztül annál többeket vigasztalhatunk meg. Amikor vállaljuk a szenvedést, az a ti vigasztalásotokért és üdvösségetekért van; és akkor vigasztalást nyerünk – ezt az érzést akkor tapasztaljátok, amikor türelmesen elviselitek azt a szenvedést, amit mi is elviselünk. Szilárd az irántatok tanúsított reményességünk; tudjuk, hogy ha részt vállaltok szenvedéseinkben, akkor részesei lesztek a mi vigasztalásunknak is.” (2 Kor 1,3-6)⁷²

1955 böjtén készül el *A keresztfa tövében* című áhítatos könyve. A szerző a passió történetét csendben, imádságként meditálja végig, a négy evangélium szövegét egybeolvasztja. Minden beszélgetését „Uram”-mal kezdi. A börtönviselt, s most félreállított magányos püspök ott térdel a kereszt alatt, tanít, prédikál, együtt imádkozik láthatatlan gyülekezetével. A szenvedésben ismeri fel élete értelmét:

„Hálám azért kívánczik ki belőlem, mert megáldottad és megvilágítottad életem legsúlyosabb rejtélyét. Megengedted, hogy én is a szenvedésben ismerjem fel életem értelmét... Életem értelme az lett, hogy Érted és Veled szenvedhettem. Úgy lehet: az emberek életem csödjének és gyalázatának tekintik a rajtam esteket. Én áldalak, URAM, hogy keresztfád tövébe állítottál. Most már tudom: ezért kellett élnem. S ez nagyon jó. Ezért vágyódom most is keresztfád tövében Veled beszélni.”⁷³

---

⁷² Terray G.László, *He could not do otherwise. Bishop Lajos Ordass 1901-1978*, Grand Rapids, Michigan, Cambridge, U.K., 1978, 96-97 oldal közötti képeken fotómásolatban olvasható az eredeti angol nyelvű szöveg.

⁷³ Ordass Lajos, *A keresztfa tövében*, Budapest, OLBK, 1989, 10. old.

Ordass jól tudja, hogy a mi kereszthordozásunk semmi Jézus Krisztus Urunk kereszthordozásához képest. Amikor meditációjában eljut Cirenei Simonig, ezt írja:

„Boldog vagyok, hogy Te jól tudod – talán te tudod egyedül –, hogy Cirenei Simonhoz hasonlóan, zúgolódás nélkül emeltem valamicskét kereszteden. És ez a szolgálatom lett életem értelme. Áldalak érte, URAM !”⁷⁴

A könyv 1958-ban Amerikában a szerző nevének említése nélkül jelent meg, s az olvasókra igen nagy hatást gyakorolt.

2.4. Budahegyvidék, 1956. október 14.

Ordass állami és egyházi rehabilitálása után először a Budahegyvidéki gyülekezetben hirdetett igét, 1956. október 14-én. A textus a menyegzői lakoma példázata volt Máté 22, 1-14 alapján. Tudatosan vállalkozik a személyes bizonyágtételre, a vőlegény és a menyasszony bibliai képe forró – a középkori misztikusokra emlékeztető – Istenszeretetének megvallására készíti:

„Most, amikor e gyülekezetnek kell az igét hirdetnem, melyet tekintetemmel átfogni sem tudok, e gyülekezetnek, amelybe ígérem szomjas lélekkel jöttetek el, most úgy érzem testvérek, hogy Isten arra kényszerít engem, hogy ne csak tárgyilagos beszámolót adjak a Biblia tanításáról, hanem arra kényszerít, hogy bizonyágot tegyek arról, amit a keresztyén élet öröméből átéltem. Kérlek benneteket, hogy szavaimat ne érezzétek elágyult érzelmösségnek.

Ahol egészséges lelkű jegyesek vannak együtt, ott mindig elhangzanak ilyen nagy szavak: „Mindenem!” „Szeretlek halálig, örökké!”

Én az én Megváltó Urammal való életközösségemben hallottam ezeket a nagy szavakat. És tudom, hogy nekem mondta. Úgy mondta nekem csüggedésem idején, mintha e világon rajtam kívül senki sem léteznék. Hallottam, teljes bizonyossággal ezt a szavát is: „Szeretlek! Halálig! Örökké!” Nekem mondta. Amikor semmiféle emberi kezét meg nem foghattam, Ő erősen fogta a kezemet. Soha el nem hagyott. Riadt lelkemet karjaiba emelte és átvitt az elnyeléssel fenyegető ár fölé – a szabadulás partjára. A fekete éjben tőle hallottam a virradat üzenetét. Övé volt a ke-

---

⁷⁴uo. 153. old.

reszt, enyém annak békessége. Övé volt a halál, enyém annak gyümölcse, az élet. Az én Uram szerelme kimeríthetetlen.”⁷⁵

2.5. Havasi Kálmán lelkésszé szentelése, 1956. november 18.

Három héttel a püspöki szolgálatba való visszakerülése után Ordass a Deák téren lelkésszé szenteli Havasi Kálmánt. Igehirdetésének textusa életének vezérigéje: „Aki mindvégig állhatatos marad – az üdvözü!” Máté 24,13. Ordassnak az itt elhangzó bizonyágtétele megdöbbenően személyes és ünnepélyes.

„Most neked titkot mondok.

Szent titok, melyet a keresztyén egyház hosszú múltjában olyan sok keresztyén embernek szabad volt megtapasztalnia.

A titok ez: Jézus nemcsak akkor volt állhatatos, amikor itt élt e földön – páratlanul állhatatos –, hanem ígéretéhez híven mindörökké az.

S ezt a titkot előtted nemcsak úgy szeretném megnyitni, hogy rámutatok mások bizonyágtételére. Életednek ezen a nagyon ünnepélyes óráján nekem bizonyára szabad egészen személyes tapasztalat alapján hozzád szólnom.

Jézus Krisztus urunk ezt a bibliai mondatot akkor ajándékozta nekem, amikor eddigi életemnek legnehezebb napjait éltem át. Amikor legnehezebbre fordult a sorsom. És most neked boldog szóval szeretném elmondani, hogy az én Jézus Krisztusom ezt az ígéretét mindaddig megtartotta. Soha el nem hagyott. És nincs a lelkemben más rendíthetlenebb bizonyosság arról, hogy Jézus megtartja ígéretét az üdvösség koronájának átadásáig.”⁷⁶

2.6. Cegléd, 1957. március 24.

1957 böjtjén Ordass Cegléden hirdeti az ígét, abban a gyülekezetben, ahol tíz éven keresztül szolgált. A rendkívül személyes hangú bizonyágtételének témája. „A lélek próbája a kereszt”.

„Jézus áldó kegyelmét soha nem éreztem át olyan mélyen, mint amikor a keresztje alá hajtott és félreismerhetetlenül tudomásomra adta: Azt akarja, hogy ezt a keresztet hordozzam...”

---

⁷⁵Ordass Lajos, *Jó hír a szenvedőknek*, Budapest, OLBK, 248. old.

⁷⁶uo. 272. old.

Mert Jézus Krisztus lelkét csak a kereszten mutatja meg igazán. Megismerni ezt a lelket csak az az ember képes, aki tud arról, hogy Jézus minden szavát és cselekedetét akkor pecsételte meg, amikor az általa hirdetett szeretetnek minden következményét vállalta. Még azt a következményét is, hogy azok feszítsék keresztre gyülekezetükben, akiket Ő végtelenül szeretett.”⁷⁷

2.7. Koppenhága, 1957. június 2.

A koppenhágai székesegyházban a Húsvét utáni 6. vasárnap János 15,26- 16,4 alapján Ordass svéd nyelven elhangzott ígehirdetésében Ordass a „Bizonyágtétel”-ről prédikál.

„A mi Urunk tehát azt a feladatot adta földi életünk számára, hogy tanúk legyünk. Hogy életünk bizonyágtevése nyomán a világ megismerje Istent.

Engedjétek meg azért, hogy erről ma itt egészen személyesen tegyek bizonyágot...

Mikor nyolc év után ismét alkalmam lett Isten igéjét hirdetni, elkötelezettséget éreztem arra, hogy ne csak tanítsam evangéliumi hitünk igazságait azokban a gyülekezetekben, ahol beszélek, hanem személyesen bizonyágot tegyek.

Ma is ezt szeretném tenni örömmel.

Oly sokat átéltem abból, amit Krisztus ma mond nekünk: 'És ezeket azért cselekszik veletek, mert nem ismerték meg az Atyát, sem engem. Ezeket pedig azért beszéltem Nektek, hogy amikor eljön az az idő, megemlékezzetek róluk, hogy én mondtam nektek'. Ezt most nem azért mondom, hogy sajnálkozást váltsak ki nálatok, hanem, hogy bizonyágot tegyek. Krisztus megtartja ígéreteit. A legmélyebb válságban, mikor a kereszt úgy nyom, mint soha máskor, akkor az övéihez siet, a Szentlélek segítő, sőt győzedelmes erejével. Nem teszi könnyebbé a keresztet, de erőt ad, hogy elviseljük azt.

Így van ez azokkal, akik hozzá tartoznak.

Valami mindenképp felett felsőleges dolog az, a Megváltó tanújának lenni. Sőt: ez az élet egyetlen értelme.”⁷⁸

---

⁷⁷uo. 138. old.

⁷⁸uo. 202. old.

2.8. Minneapolis, 1957. augusztus 15.

A Lutheránus Világszövetség minneapolis-i nagygyűlésén Ordass Lajos a megnyitó istentiszteleten hirdette az ígét „Krisztus halálának gyümölcsei” címmel. Textusa János evangéliumának 12. fejezetéből a gabonagról szóló hasonlat volt: „Ha a földbe vetett gabonamag el nem hal, csak egy-maga marad, ha pedig elhal, sok gyümölcsöt terem.” Ordass arról szólt, hogy Krisztus kereszthalálának egyik gyümölcse, hogy megszabadít, a másik, hogy egyesít.

A hallgatóságot igen megfogta, amikor Ordass igehirdetésének végén egyes szám harmadik személyben önmaga börtönveinek Krisztustapasztalatáról vallott:

„Egy öregedő Krisztus-tanítvány mondotta el – íme ezeket a mondatokat. Ez a tanítvány most – tárgyilagosan tartott igehirdetésének végén – szeretne személyesen bizonytságot tenni Megváltó Uráról. El szeretné mondani, hogy életében mennyi bűnbocsátó irgalmat gyakorolt Jézus Krisztus. És el szeretné azt is mondani, hogy, hogy Krisztus a szó legszorosabb értelmében vett rabsága idején, milyen királyi szabadságot adott neki, és hogy milyen boldogság volt ezt a szabadságot megtapasztalni.”⁷⁹

2.9. Monor, 1958 március 30.

1958 tavaszára egyre erősebb Ordass és az állam közötti feszültség. Már csak pár hónap választ el a másodsori, immár végleges félreállítástól. S eközben Ordass rendíthetetlenül járja a gyülekezeteket, hirdeti az ígét, továbbra is személyesen tesz tanúbizonytságot. Virágvasárnap Monoron hirdeti az ígét Zsid 12, 1-6 „a bizonytságtévők fellegeről” szóló szakasz alapján ezen a címen: „Azt bünteti, akit szeret”.

„A szenvedés mindannyiunk kérdése. És fűzzük hozzá azonnal azt is, hogy a legtöbb embernek kínzó, megoldatlan kérdése... Isten országába elhívott életemben is úgy ismertem meg Isten szeretetét. Ismerem a szenvedést. De számomra nem maradt megfeyjthetetlen titok. Olyan egyszerűvé vált a nyitja, amikor megértettem: azért büntet, mert szeret.”⁸⁰

---

⁷⁹uo. 312. old.

⁸⁰uo. 163. old.

Zárszó

A „bizonyoságtevők fellegére” való utalással kezdtük előadásunkat és azzal is fejezzük be. Ezt hirdeti a Minnesota állambeli templom köralakú belsőjének falán feltüntetett 78 név is, mely közül Ordassé az utolsó. Először Ordass tanúságtételének formájáról, a drámai igazságról való tanúskodásról szoltunk. Az élet drámája és az abban való megállás, az igazsághoz való hűség és tanúságtétel forrja a ki az elmondott szóbeli bizonyágtételeket. Gustaf Aulén drámai teológiája tudatosan vagy tudattalanul gyakorolható hatást Ordassra. A második részben Ordass tanúságtételének tartalma kapcsán Ordassnak a keresztről szóló azon beszédeit szóltattuk meg, ahol a személyes életének Krisztustapasztalatáról beszélt. Úgy véltük, témánkhöz akkor leszünk leghűségesebbek, ha mi is Ordass személyes hangjára figyelünk. Most már világosan láthatjuk, hogy Ordass a kereszt teológusa volt a lutheri-loewenichi értelemben: az igazsághoz való rendíthetetlen ragaszkodása miatt szenvedett és hordozta a keresztet. A rejtőzködő Isten számára is önmaga ellentétének látszatában nyilatkoztatta ki magát, az elhagyatottság és a kereszt alatti szenvedésben tapasztalta meg Isten iránta tanúsított forró szeretetét. Ezt a bizonyágtételt adta tovább a második, rövidre szabott szolgálati idejében, s ezt a bizonyágtételt adja tovább születésének 100. évfordulója közeledtével ma is nekünk.

FÜGGELÉK

VITA ORDASS LAJOS REHABILITÁSÁRÓL⁸¹ (1991)

A közelmúltban az *Egyház és Világ* (ezen túl *EésV*) c. kéthetente megjelenő protestáns lap hasábjain élénk vita folyt arról a kérdésről, hogy az evangélikus egyház rehabilitálta-e a hivatalából 1958-ban másodszer is törvénytelenül elmozdított Ordass Lajos püspököt. Az Ordass Lajos Baráti Kör lapjának olvasói közvetlenül is érdekeltek ebben a kérdésben, ezért a vitát röviden ismertetjük.

Az *EésV*. 11. száma (1991. július 11.) közölte ifj. Fabiny Tibornak a Református Megújulási Mozgalom (REMM) által „Hitvallás és árulás” címen szervezett konferenciáján tartott előadását. Az 1991. június 7-én elhangzott előadás címe ez volt: „Ordass Lajos életpéldájának etikai konzekvenciái a magyar evangélikus egyházban”. Az előadás azt a kérdést boncolgatta, hogy az evangélikus egyház miért nem tudta magáévá tenni hitvalló és mártír püspökének szellemi-lelki örökségét. Az előadó ennek okait a következőkben látta: 1. Az 1987-ben hatalomra került, átmenetinek tekinthető egyházvezetés erőtelensége, „is-is” magatartása, amely egyszerre akarja a cezúrát és a kontinuitást érvényesíteni az egyházban. 2. Ebből adódik, hogy Ordass Lajos 1958-as második elmozdítását a közhiedelemmel ellentétben semmiféle rehabilitáció sem mondta törvénytelennek. Ordass teljes rehabilitálását valószínűleg az a tény nehezíti, hogy annak kimondásával Káldy Zoltán püspökségének legitimitását tagadni kellene, ami viszont a Lutheránus Világszövetség felé kellemetlen, mivel Káldy Zoltánt 1984-ben a Világszövetség elnökévé választották. Ugyanakkor teljes rehabilitáció hiánya mellett (vagy talán éppen e hiány ellensúlyozásaként) több

---

⁸¹ Az 1991-ben tartott, majd publikált előadásomnak élénk sajtóvisszhangja volt. Terjedelmi okokból a teljes előadást és az azt követő vitát itt nem közölhetem. A vitáról azonban – mint a *Keresztény Igazság* akkori szerkesztője – a folyóirat számára egy tartalmi összefoglalót készítettem, melynek tárgyyszerűségét vitapartnerem is elismerte. Egy évtized távlatából is tükrözi a cikk, hogy a politikai rendszerváltozás utáni években mennyire vajúdik még az ordassi örökség méltó elnyerésének és ezzel összefüggésben az egyház megújulásának ügye. A cikk megjelent: *Keresztény Igazság* 12. szám 1991. tél, 30-33. old.

látványos de valóban erőteljen gesztussal is megpróbálta Ordass nevét saját céljaira felhasználni. Ez a kísérlet azonban megtört az Ordass Lajos Baráti Kör (OLBK) ellenállásán. 3. Ezek után jelentkezett az egyházban egy „nivelláló” tendencia: nemcsak Ordass Lajos volt jelentős, ott volt mellette Túróczy Zoltán és Szabó József is. Ennek a koncepciónak az ideológiáját Veöreös Imre alapozta meg *A harmadik egyházi út* című könyvében. A koncepció tarthatatlanságát, s e deheroizálásnak a megújulást akadályozó hatását a Keresztyén Igazság szerkesztői a lap 9. számában elemezték, s a Veöreös Imrével való vitát a jelen számban zárják le. 4. Ordass Lajos egykori ellenfeleinek ma is érdeke, hogy Ordasst az evangélikus Mindszentyként”, azaz a politikai restauráció embereként állítsák be. Ifj. Fabiny Tibor ezért rámutatott arra az alapvető különbségre, ami Ordass és Mindszenty között van. Amíg Mindszenty főpapként politikai vezetőnek is tekintette magát, addig Ordass Lajos a lutheri kettős kormányzás tanításának és a norvég hitvalló és ellenálló püspök, Eivind Berggrav személyes példája és tanácsa alapján, mindig ügyelt arra, hogy küzdelmére a legnagyobb rosszakarattal se lehessen politikai szándékot ráfogni, s Berggravhoz hasonlóan egyértelműen tiszta vonalú egyházvédelmi harcot folytatott. Ifj. Fabiny úgy vélte, hogy a hosszú évtizedeken át demoralizált egyházi kar sajnos nem tudott felnőni Ordass erkölcsi nagyságához, s ma már nem táplálja az a pár évvel korábbi reménye, hogy Ordass etikai erejének újrafelfedezése életmentő injekció lehetne az evangélikus egyház beteg testének.

Az *EésV* 14. 1991. augusztus 16-i számában Frenkl Róbert „Ordass Lajos az egyházépítő püspök” címen publikált egy írást, s ebben úgy véli, hogy ifj. Fabiny Tibor cikkével és a REMM konferencián való részvételével nyilván szándéka ellenére szembekerült Ordass életművével, mivel Ordass sem radikális, sem reformer nem volt. Egyúttal elmarasztalja az OLBK Ordasshoz egykor közel álló vezetőit, név szerint Boleratzky Lórándot, Botta Istvánt és id. Kendeh Györgyöt, mert szerinte egyre inkább felmerül felelősségük, mivel nem tiltakoznak az ellen, hogy az ellenzékiek Ordass nevét tűzik ki zászlójukra, miközben tőle teljesen idegenül vetik be magukat egyházpolitikai küzdelembe. Frenkl úgy véli, hogy ifj. Fabiny dolgozatának tárgyi tévedései, elhallgatásai igénylik a nyilvánosságot. Állításának „tényszerű cáfolataként” közli a Déli Evangélikus Egyházkerület presbitériumának 1990. június 12-i határozatát, amely az *Evangélikus Élet* 1990. pünkösdi számában „Határozat D. Ordass Lajos püspök 1958-ban hivatalából történt eltávolításáról” címen jelent meg. Bár Frenkl egyetért ifj. Fabinyval abban, hogy „Ordass Lajos példáját a Magyarországi Evangé-

likus Egyház mind ez ideig nem tudta magáévá tenni”, illetve, hogy „az egyház nem tudott felnőni Ordass erkölcsi nagyságához”, cikkének második pontját mégis „tévedések és inszINUÁLÁSOK bizarr keverékének” tartja. Frenkl szerint ifj. Fabiny számos egyházvezetői megnyilatkozást, mint például Harmati Béla 1988. augusztusi Deák téri beszédét, vagy az ő országos felügyelői beiktatási beszédét 1989 októberéből. Szívből reméli, hogy Ordass lépéseit nemcsak Berggrav hitvalló példája döntötte el. Ifj. Fabiny és társai nagy tévedését abban látja, hogy a ma és a holnap feladatait a tegnap felől akarják megoldani. Ordass elsősorban egyházépítő püspök volt, s megkockáztatja, hogy ma nem az etikai konzekvencia, hanem az egyházépítő püspök üzenete a mértékadó.

Ifj. Fabiny Tibor az *EésV* 15-16., 1991. szeptember 20-i számában „Rehabilitálta-e az evangélikus egyház Ordass Lajost? Válasz Frenkl Róbertnek” c. cikkében rámutat arra, hogy álláspontját nem egyedül képviseli. Ennek a nézetnek már nyilvánosan hangot adott Olaf Anderson svéd lelkész, valamint Dr. Boleratzky Lóránd az OLBK elnöke is az OLBK 1991. április 27-i közgyűlésén és egy fasori nyilvános fórumon is. Válaszában egyúttal igénybe veszi Boleratzky Lóránd egy még publikálatlan tanulmányát: „Megtörtént-e Ordass Lajos püspök egyházi rehabilitációja?” Ifj. Fabiny válaszában elsőként a fent említett Határozatot elemzi. Mint írja, ez csak a Déli Egyházkerület határozata, s ezért ez nem cáfolata annak az állításának, hogy a Magyarországi Evangélikus Egyház (azaz az Országos Presbitérium) nem deklarálta Ordass rehabilitálását. Cikkében azt írta, hogy Ordass 1958-as elmozdítását semmiféle rehabilitáció sem mondta törvénytelennek. A Határozatban sem a „rehabilitáció”, sem a „törvénytelen” kifejezés nem szerepel. Elismeri, hogy a Határozat első pontja reménnyel kecsgetti az olvasót, hiszen azt állítja, hogy Ordass haláláig, 1978-ig az egyház törvényes püspöke volt. Ám ennek az állításnak a következményeit a szöveg nem bontja ki, s az olvasóban számos kérdést hagy. Például: akkor 1958-1978 között két törvényes püspöke volt a déli egyházkerületnek? Ám ha csak egy törvényes püspöke lehet, akkor Káldy püspöksége csak de facto és nem de jure. A Határozat további pontjai az 1958-as elmozdítás minősítése szempontjából teljesen redundáns. A szöveg utolsó mondata arról szól, hogy a Határozatot felterjesztik az Országos Presbitériumnak. Az olvasó reménykedhet, hogy egy folyamat beindult, de a folyamat befejezéséről azóta is (másfél éve) hallgat az egyházi sajtó. Az olvasó ma sem érti: miért várat magára Ordass püspök rehabilitálása. Ifj. Fabiny beszámol arról, hogy első cikke megjelenése után Harmati Béla püspöktől is kapott egy

levelet két mellékelt dokumentummal. Az egyik a fent elemzett Határozat fénymásolata, a másik viszont a püspök által 1991. március 18-án szóló géppel írt „hivatalos igazolás” az Országos Presbitérium címére arról, hogy az Országos Presbitérium foglalkozott a Déli Egyházkerület felterjesztésével, de mivel az ügyre vonatkozó cikk az *Evangélikus Életben* megjelent, ezért Ordass rehabilitációja ezzel lezárult. Ifj. Fabiny rámutat a levél számos formai és tartalmi ellentmondására, s arra következtet, hogy ezek szerint az Országos Presbitérium nem hozott külön írásbeli Határozatot. Dr. Boleratzkyval egyetértve írja: „A fenti előzmények után azt lehetett volna várni, hogy az Országos Presbitérium egy olyan határozatot hoz, hogy az egyház akkori vezetősége nem tiltakozva a törvénytelen állami nyomás ellen, a törvénytelen eljárásban maga is részt vett és ezzel cserbenhagyta és elárulta Ordasst. Ezzel szemben az Országos Presbitérium csak visszautalt a Déli Kerület presbiteri megállapításaira, ami véleményem szerint semmiképpen sem értelmezhető egyházi rehabilitációként.”

Frenkl Róbert az „Etika – építés – evangélium” (*EésV* 18. szám) cikkében az érdemi vitatémáról mindössze ennyit ír: „Ordass életműve más egyháztörténelmi személyiséggel együtt még nem nyerte el méltó helyét az egyházban. Az úgynevezett rehabilitációs folyamatban is vannak még mulasztások, teendőink, de a lényeg – ami ezúttal az egyházban nem jogi kérdés – megtörtént.” Ezek után Frenkl még négy, a központi vitakérdést nem érintő széljegyzetet ír, majd a vitát egy teológiai kérdés, nevezetesen az evangélium és az etika kapcsolata felé tereli.

Szerkesztőségünk reméli, hogy a vita hozzájárul ahhoz, hogy az evangélikus zsinat napirendre tűzze és kidolgozza Ordass Lajos püspök valódi, egyértelmű és teljes rehabilitálásának tervét, s a teljes rehabilitációval járó mindennemű konzekvenciának maradéktalanul érvényt szerez.⁸²

---

⁸² Mint ismeretes, a rehabilitáció négy évvel később, 1995-ben végül is megtörtént.

